

TÜRKİYE KÜTÜPHANELERİNDEKİ MÂLİKÎ MEZHEBİYLE İLGİLİ YAZMA ESERLER*

The Manuscripts About The Malikite School in Libraries of
Turkey

Dr. Aydın TAŞ

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

e-posta: atas@firat.edu.tr

Özet: Bu makalede, Türkiye kütüphanelerinde bulunan 47 müellife ait 62 adet yazma eser verilmiştir. Tespitimize göre bunların;

- 25 tanesi neşredilmiş, üçünün matbu çevirisi yapılmış, üç yayımlanmış eser üzerine ise çalışma gerçekleştirilmiştir.

- 37⁴ tanesi ise sadece yazma halindedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Kütüphaneleri, Maliki Mezhebi, Fıkıh, Yazma, Kitap

Abstract: In this article we gave details of 62 manuscripts composed by 47 authors which are available in libraries of Turkey. According to our determination;

- 25 of them are printed later on. Three of them are printed translation. Three of them have been studied over.

- 37 of them are in manuscript form.

Key Words: Turkey's Libraries, Malikite School, Fiqh, Manuscript, Book

* Bu makalede verilen yazmalardan sadece Ahmed b. Muhammed Nâsiruddîn Ebu'l-Abbas İbnu'l-Muneyyir'in (683/1284), *Şerhu Mecmai'l-Bahreyn* / شرح مجمع البحرين adlı eseri Kıbrıs Sultan II. Mahmud Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

GİRİŞ

İslam fıkhi henüz tam olarak bütün yönleriyle ve bütün devreleriyle işlenmiş, açıklanmış ve aydınlanmış değildir. Çünkü fıkıhla ilgili yazma eserlerin bir kısmı ya zamanımıza ulaşmamış, ya da ulaşmış olduğu halde henüz keşfedilmemiştir. Zamanımıza ulaşanların önemli bir kısmı ise daha incelenip neşredilmemiştir. Bu yapılmadan, asırlar öncesinde teşekkül edip gelişmiş, mezhepler şeklinde müessesleşmiş ve daha sonra eskiye nazaran durağanlaşmış olan fıkhi, layıkıyla tanıyıp değerlendirmek ve günümüz meselelerine çözüm üretecek canlılığa kavuşturmak pek mümkün olmayacaktır. Onun için bir anlamda geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi gören yazmaların gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir. Türkiye kütüphanelerinde fikhî mezheplere dair araştırmacıların ilgisini bekleyen çokça yazma eser bulunmaktadır¹. Ali Rıza Karabulut'un, Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserler hakkında hazırladığı hacimli eser² bunun bir kanıtıdır. Bu kıymetli çalışmanın, bütün yazmaları içerdiği iddia edilemez. Ancak Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazmalar eserler üzerine yapılmış, tespit edebildiğimiz en yeni ve en kapsamlı çalışmadır ve müellifi de yazmalar konusunda tecrübeli bir uzmandır³. Bundan dolayı makalemizde bu eseri esas alarak, online kütüphane kayıtlarından, özellikle de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Türkiye yazmaları üzerine hazırladığı site⁴ ile İSAM

¹ Kültür mirasımızın önemli ürünleri olan el yazması eserler; tarih, din, dil, felsefe, coğrafya, astroloji, fen bilimleri gibi çeşitli konularda, yazıldığı dönem ve yere ait temel bilgileri bünyesinde toplayan, bilim ve sanat dünyasının ilk elden kaynaklarını oluşturmaktadır. Ülkemizde en eskileri 10. yüzyıla kadar tarihlendirilebilen eserler, yaklaşık 900 yıllık bir tarihin sayfalarını gözler önüne sermektedir. El yazması eserler, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı kütüphaneler ve müzeler başta olmak üzere, üniversiteler, resmi ve özel kurum-kuruluşlarda, şahıslarda bulunmaktadır. Çoğunluğu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde meydana getirilen yazmalarda; Osmanlı İmparatorluğu'nun, Asya'nın iç kesimlerinden Orta Avrupa'ya, Kuzey Afrika ve Arap Yarımadasının en güney uçlarından, Ural dağlarına kadar uzanan geniş coğrafyasında kullanılan dillerin etkileri görülmektedir (<http://www.yazmalar.gov.tr/>).

² Ali Rıza Karabulut, *el-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi I-III*, Kayseri 2005, 4+1866+38 sayfa (5850 civarında müellif).

³ Türkiye'deki yazma eserlerin bulunduğu önemli ve köklü kütüphanelerinden birisi olan Kayseri Râşid Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi'nin emekli müdürü olan müellifin Türkiye'deki yazmalarla ilgili matbu bir çok katalog çalışması [bkz. Karabulut, III, Türkçe açıklamalar kısmının "Türkçe Kaynaklar, Kısaltmalar, Araştırmalar ve Kataloglar" başlığı (bu kısma sayfa numarası verilmemiştir)] yanında Turan Karabulut ile birlikte dünya kütüphanelerindeki İslam kültür ve tarihi ile ilgili yazma eserler üzerine hazırladığı kapsamlı bir çalışma da bulunmaktadır [Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmi fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbûât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi I-VI* (6. cilt indekstir), Mektebe Yayınları, Kayseri ty. (Mektebe yayınları; 12: İlmî eserler serisi; 3)].

⁴ <http://www.yazmalar.gov.tr/>. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Türkiye yazmalarıyla ilgili olarak üç dilde (Türkçe, Arapça ve İngilizce) hazırladığı bu sitede maalesef henüz bütün kütüphaneler kaydedilmemiştir ancak buna matuf çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmaların mümkün olan en kısa sürede bitirilerek yazmaların tam olarak

Kütüphanesi⁵ kayıtlarından, DİA'nın ilgili maddelerinde yer alan bilgilerden ve bakabildiğimiz diğer kaynaklardan yararlanarak Türk halkı tarafından fazla tanınmayan Maliki mezhebiyle ilgili yazma eserleri, bu eserlerin bulunduğu kütüphane kayıtlarıyla birlikte akademisyenlerin dikkatlerine sunmak istedik. Ayrıca hem yazmaları mümkün merteye tanıtılabilmek, hem de bunlar üzerinde çalışma yapmak isteyenlere bir nebze olsun yardımcı olabilmek için yazmaların tespit edebildiğimiz tanıtıcı bilgilerini, matbularını, çevirilerini ve üzerlerine yapılmış olan çalışmalarını da ekledik. Diğer mezhepler hakkında da benzer çalışmanın yapılmasının faydalı olacağına inanmaktayız. Yeri gelmişken belirtelim ki, özellikle Hanefî ve Şâfiî mezhepleriyle ilgili yazmalar bir makale boyutunun çok üstündedir⁶.

Çalışmamızda geçen kısaltmaların ve bunların açılımların listesini makalenin sonuna ekledik.

Şimdi müelliflerin vefat tarihlerini esas alarak Mâlikî mezhebiyle ilgili tespit ettiğimiz yazmaları inceleyebiliriz.

A. III. ASIR (200-299 / 815-912)

* Sahnûn, Abdusselam b. Said et-Tenûhî el-Hımsî el-Mağribî el-Kayravânî el-Mâlikî (240/854),

عبد السلام بن سعيد التنوخي الحمصي المغربي القيرواني المالكي (سحنون)

el-Müdevvene ve'l-Muhtelita / (في فروع المالكي) المدونة والمختلطة

Mâlikî mezhebinin teşekkül döneminde Mâlik b. Enes⁷ (179/795) ve ona ait ilim halkasının fikhî görüşlerini bir araya getirmek amacıyla tedvin edilen ve farklı Mâlikî çevrelerince mezhep içi fikhî faaliyetlerin temel kaynağı kabul edilerek “Ümmehât” veya “Devâvin” adıyla anılan kitaplar arasında ilk sırada yer alan *el-Müdevvene* bu mezhep literatürünün en önemli eserlerinden biridir. Bütün fıkıh konularını ihtiva eden eser, “*Taharet*” bölümü ile başlayıp “*Diyyetler*” bölümü ile sona ermektedir. Bölümlerin

.araştırmacıların hizmetine sunulmasını temenni ediyoruz. Ayrıca siteme bazı yazmaların sayfa sayfa görüntüleri de eklenmiştir ve bunlardan istenilenleri, siteme üye olup kontör satın alarak doğrudan bilgisayara indirmek mümkündür. Araştırmacıların işini çok kolaylaştıran bu önemli hizmetin genişletilip mümkünse bütün yazmalara teşmil edilmesi çok yararlı olacaktır.

⁵ <http://kutuphane.isam.org.tr/2001arama.htm>

⁶ Türkiye kütüphanelerinde bulunan Hanefî ve Şâfiî mezhepleriyle ilgili yazma eserlerin tespitini tamamlamış olup bunları müstakil bir kitap olarak yayınlamaya matuf çalışmamız devam etmektedir. İmâmiyye mezhebiyle ilgili olan yazmalar hakkında hazırladığımız makaleyi yayınlanmak üzere Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'ne sunmuş bulunmaktayız. Hanbelî mezhebiyle ilgili olarak hazırladığımız çalışma ise, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin bu sayısında yayımlanmış bulunmaktadır [12:2 (2007), ss. 83-109].

⁷ Mâlik b. Enes'in hayatı ve eserleri hakkında bkz. Ahmet Özel, “MÂLİK b. ENES”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, ss. 506-513.

sayısı ve düzeni açısından farklılıklar olsa da *el-Müdevvene*'nin tertip ve sistematigi erken dönem fıkıh literatürünün ilk örnekleri arasında yer alan İmam Mâlik'in *el-Muvatta*⁸ ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (189/805) *Kitâbü'l-Asl*⁹ ile benzerlik taşımaktadır. Bunlarda olduğu gibi *el-Müdevvene*'de de daha sonraki fıkıh kitaplarında görülen "kitâb", "bab" ve "fasıl" gibi ana ve alt başlıklara dayanan daha gelişmiş ve ayrıntılı bir tasnif bulunmaz. *el-Müdevvene*'nin yazım üslubu da diğer erken dönem fıkıh kitaplarında olduğu gibi büyük ölçüde soru-cevap metoduna dayanmaktadır. Öte yandan *el-Muvatta* başta olmak üzere Mâlikî fıkıh kitaplarının sonunda genellikle yer alan ve haramlar-helâller ile bazı âdâb-ı muaşeret meselelerinin ele alındığı "Kitâbü'l-Câmi"¹⁰ adlı bölümün mevcut *el-Müdevvene* baskısında bulunmaması dikkat çekicidir¹⁰.

Ehl-i rey'in farazî fıkıh anlayışına yakın olan Tunuslu Ali b. Ziyâd el-Absî'nin (183/799) öğrencisi olduktan sonra Medine'ye giderek Mâlik'in ders halkasına katılan Esed b. Furât¹¹ (213/828) burada farazî meselelere dair çok soru sormasıyla dikkat çekmiş ve bu noktada ehl-i hadîsin fıkıh anlayışına daha yakın duran Mâlik tarafından Irak'a yönlendirilmiştir¹². Irak'ta Ebû Hanîfe'nin¹³ (150/767) öğrencilerinden ve özellikle Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den¹⁴ (189/805) yararlanan Esed, Mâlik'in vefatı üzerine onun önde gelen talebelerinin bulunduğu Mısır'a gidip Irak'ta öğrendiği fikhî

⁸ Muvatta'nın, Muhammed (b. el-Hasan eş-Şeybânî) Rivâyeti hakkında bilgi ve değerlendirme için bkz. Aydın Taş, *Muhammed b. Hasan eş-Şeybani'nin Hukuk Anlayışı (Usul Anlayışı)*, Doktora Tezi, EÜSBE, Danışman: Prof.Dr. H. Yunus Apaydın, Kayseri 2003, 59-62.

⁹ Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Asl*'i hakkında ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz. Halit Ünal, "el-ASL", *DİA, TDV*, İstanbul 1991, III, ss. 494-495; Taş, *Şeybani*, 26-32.

¹⁰ Ali Hakan Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, ss. 470-473, 470-472.

¹¹ Esed b. Furât hakkında detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "ESED B. FURÂT", *DİA*, İstanbul 1995, XI, ss. 366-367.

¹² İmam Muhammed'in yanına gelmeden önce Medine'de bulunan Esed, Malik'e çok soru sormaya başlayınca bundan rahatsız olmuş ve ona, "Eğer bunu istiyorsan Irak'a gitmen gerekir" demiş, bunun üzerine o da Irak'a gitmiştir (Muhammed Zâhid b. el-Hasan el-Kevserî (1952), *Bulûgu'l-Emâni fi Sireti'l-İmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, yy. 1355, 14; Ahmed Abdusselam, "Mukaddime" (*el-Müdevvenetu'l-Kubrâ* tahkikine yazdığı), *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut 1415/1994, I, ss. 101-109, 104; Muhammed ed-Desûkî, *el-İmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî ve Eserühü fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, *Dâru's-Sekâfe*, I. bs., Katar 1407/1987, 125). Esed daha sonra kadı sıfatıyla, Afrika'da Ebu Hanîfe'nin görüşlerinin yayılmasında etkili olmuştur (Mahmood Hüseyin Ali, *Ebu Hanîfe'nin (İmanı-ı Azam'ın) İslam Hukuku ile İlgili Temel Görüşleri*, Doktora Tezi, İÜSBE, Danışman: Niyazi Öktem, İstanbul 1988, 168). Ayrıca bkz. Taş, *Şeybani*, s. 18, 19, dipnot 56.

¹³ Ebû Hanîfe'nin hayatı, eserleri, fikhî görüşleri ve hakkındaki literatür için bkz. Mustafa Uzunpostalcı, "EBÜ HANİFE (Hayatı ve Şahsiyeti, Eserleri, Fıkıh İlmindeki Yeri)", *DİA*, İstanbul 1994, X, ss. 131-138; Ali Bardakoğlu, "EBÜ HANİFE (Literatür)", *DİA*, İstanbul 1994, X, ss. 143-144.

¹⁴ İmâm Muhammed'in hayatı, eserleri, eserlerinin taksimi ve genel olarak değerlendirilmesi, hüküm çıkarımında başvurduğu deliller, içtihat yöntemi, Hanefî ekolündeki yeri ve rolü hakkında detaylı bilgi için bkz. Taş, *Şeybani*, 10-174.

meseleler hakkında Mâlik'in görüşlerini derlemek istemiştir. İbn Vehb¹⁵ (197/813) ve Eşheb el-Kaysî¹⁶ (204/820) ile görüştüğten sonra kendi fıkıh anlayışına en yakın bulduğu İbnü'l-Kâsım'la¹⁷ (191/806) çalışmaya karar veren Esed'in sorularını cevaplandıran İbnü'l-Kâsım, Mâlik'in görüşlerini bilmediği ya da hatırlayamadığı durumlarda tahrîc metodu ile hükümler oluşturmuştur. Esed ile İbnü'l-Kâsım'ın birlikte çalışması neticesinde ortaya çıkan ve altmış bölümden oluştuğu söylenen *el-Esedîyye*, Mâlik'in temsil ettiği Hicaz fıkıhından oldukça farklı özellikler taşıyan, Fâzıl b. Âşûr'un ifadesiyle "*Iraklı metoda ve Hicazlı muhtevaya sahip*" ayrıca delillerden arınmış fikhî önermelerden oluşan bir eserdir¹⁸.

el-Esedîyye ile birlikte Kayrevan'a dönen Esed b. Furât eserinden ötürü buradaki Hicaz fıkıh geleneğine bağlı çevrelerce eleştirilmiştir. Bu eleştirileri en güçlü biçimde ifade eden kişiler arasında, Kayrevan ve Tunus'ta Hicaz fıkıhı üzerine öğrenim görüp Mısır'a ve ardından Medine'ye giderek Mâlik'in öğrencilerinin halkalarına katılan Sahnûn da yer almaktadır. İlk seyahatinden yaklaşık on yıl sonra (188/ 804) tekrar Mısır'a giden Sahnûn, İbnü'l-Kâsım'la beraber Mâlik'in ve halkasının fikhî birikimi üzerinde yeniden çalışması esnasında bir yandan *el-Esedîyye*'yi özellikle Mâlik ile irtibatı açısından gözden geçirmiş, öte yandan bu eserde yer almayan Mâlik'e ait görüşleri toplamıştır. Yanında İbnü'l-Kâsım'ın Esed'e hitaben yazdığı ve kendi çalışmasında yapılan tashihleri kabul etmesini istediği mektubuyla birlikte Kayrevan'a dönen Sahnûn, kurduğu halkada Mısır'da hazırladığı metni talebelerine okuturken bu metin üzerindeki çalışmasına devam etmiştir. Bu dönemde İbnü'l-Kâsım'ın mektubunda belirttiği talebi kabul etmeyen Esed'in halkası ile Sahnûn'un halkası arasında yaşanan gerginlik şahsî çekişmenin ötesinde iki farklı fıkıh anlayışının mücadelesi olarak yorumlanmalıdır¹⁹.

Sahnûn'un çalışması *el-Esedîyye*'nin yeniden tasnifi, fikhî meselelere yer yer hadis ve âsârın ilâve edilmesi, başta Medineliler olmak üzere Mâlik'in İbnü'l-Kâsım dışındaki önde gelen öğrencilerinin farklı rivayetlerinin kaydedilmesi ile Hicaz ve Suriye fakihlerinin bazı görüşleriyle zenginleştirilmesi yanında İbnü'l-Kâsım'ın şahsî görüşleri ve diğer birçok bilginin ayıklanmasını da kapsamaktadır. Bu gözden geçirme ve düzenleme sonucunda oluşan metne *el-Müdevvene* adı verilmiştir. Ancak Sahnûn, öğretim ve kadılık faaliyetlerinin yanı sıra siyasî ve içtimaî birçok mesele ile uğraştığından çalışmasını tamamlayamamış ve eserin bazı bölümleri *el-Esedîyye*'de yer aldığı şekliyle kalmıştır. *el-Müdevvene*'den ayırmak

¹⁵ İbn Vehb'in hayatı ve eserleri hakkında bkz. Saffet Köse, "İBN VEHB", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 441-442.

¹⁶ Eşheb el-Kaysî için bkz. Cengiz Kallek, "EŞHEB EL-KAYSÎ", *DİA*, İstanbul 1995, XI, ss. 462.

¹⁷ İbnü'l-Kâsım hakkında bkz. Şükrü Özen, "İBNÜ'L-KÂSİM", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 103-104.

¹⁸ Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/470.

¹⁹ Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/470.

amacıyla bu parçalara *el-Muhtelita* denilmiş ve kaynaklarda Sahnûn'un eseri zaman zaman *el-Müdevvene ve'l-Muhtelita* şeklinde adlandırılmıştır²⁰.

el-Müdevvene'nin kaynakları, II/VIII. yüzyıl sonu ve III/IX. yüzyıl başlarında Mâlik'in öğrencileri tarafından derlenen, Mâlikî mezhebinin ilk tedvin örnekleri olarak kabul edilebilecek metinlerden oluşmaktadır. Nitekim Sahnûn'un, Mısır ve Medine seyahatleri sırasında içinde İbnü'l-Kâsım'ın semâsının da yer aldığı çok sayıda semâ derlemesini toplayarak Kayrevan'a getirdiği belirtilmektedir. *el-Müdevvene*'nin muhtevasını temelde Mâlik ve İbnü'l-Kâsım'ın görüşleri teşkil etmekle birlikte Mâlik'ten önce ve sonra yaşamış bazı Medinelî fakihlerin yanı sıra Suriye ve Irak âlimlerinin görüşlerine de rastlanmaktadır. Sahnûn'un İbnü'l-Kâsım'dan sonra en fazla istifade ettiği hocası İbn Vehb'in *el-Muvatta* ve *el-Câmi*' adlı eserleri *el-Müdevvene*'deki hadis, âsâr ve özellikle Suriye fukahasına ait görüşlerin başlıca kaynakları arasındadır. Mâlik'in Mısırlı öğrencilerinden Eşheb el-Kaysî ve Abdullah b. Abdülhakem'in²¹ (214/829) eserlerinden de yararlandığı anlaşılan Sahnûn, Medine fukahasının görüşleriyle Mâlik'in Medinelî öğrencilerinin rivayet ve görüşleri hususunda Ebû Abdullah Muhammed b. Dînâr el-Cühenî, Ebû Amr Osman b. Kinâne, Mugîre b. Abdurrahman el-Mahzûmî ve İbnü'l-Mâcişûn'un²² (212/827) o dönemde Kayrevan'a ulaştığı bilinen eserlerini kullanmış olmalıdır. Ancak söz konusu eserlerin özellikle Kuzey Afrika kütüphanelerinde bulunan yazma nüshalarını inceleyerek *el-Müdevvene* ile aralarındaki ilişkiyi ortaya koyan bir çalışma henüz yapılmamıştır²³.

Sahnûn'un ders halkasında uzun yıllar okunan ve onun sağlığında Endülüs'e ulaşan *el-Müdevvene*, III/IX. yüzyıl sonlarından itibaren Kayrevan, Endülüs, Mağrib ve Sicilya Mâlikîleri'nin bütün fikhî faaliyetlerinde esas aldıkları temel kaynak haline gelmiştir. Eserin Kayrevan'da merkezî bir mevkiye sahip olmasında, Sahnûn'un öğrencilerinden olan ve hocasının ardından ortaya çıkan ihtilâflarda takındığı tavırla Kayrevan Mâlikîliği'nin ana çizgisini temsil eden Yahya b. Ömer el-Kinânî²⁴ (289/902) ile bu çizgide yetişmiş İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin²⁵ (386/996) belirleyici rol oynadığı anlaşılmaktadır. Endülüs'teki kadı tayinlerinde *el-Müdevvene*'yi ezbere bilmenin şart koşulması ve *el-Vâziha* ile *el-Mevvâziyye* gibi farklı eserler üzerinde çalıştığı için fikhî faaliyetleri *el-Müdevvene* ile sınırlı olan fukahanın tepkisiyle

²⁰ Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/470.

²¹ Abdullah b. Abdülhakem'in hayatı ve eserleri için bkz. Saffet Köse, "İBN ABDÜLHAKEM, ABDULLAH", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 276-277.

²² İbnü'l-Mâcişûn hakkında bkz. H. Mehmet Günay, "İBNÜ'L-MÂCIŞÛN", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 122-123.

²³ Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/470-471.

²⁴ Yahya b. Ömer el-Kinânî'nin hayatı ve eserleri için bkz. Ahmet Özel, "KİNÂNÎ, Yahya b. Ömer", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, ss. 33-34.

²⁵ İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin hayatı ve eserleri hakkında bkz. H. Yunus Apaydın, "İBN EBÛ ZEYD", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 451-453.

karşılaşan Fazl b. Seleme b. Cerîr el-Cühenî'nin memleketi İlbîre'yi (Elvira) terk etmek zorunda kalması gibi birçok tarihî kayıt, *el-Müdevvene*'nin Endülüs'te ve Kuzey Afrika'daki mer'î hukukun temel bilgi kaynağı olduğunu göstermektedir. Nitekim eserin bu mevkiinden ötürü "*müdevvene*" kelimesi günümüzde bazı Kuzey Afrika ülkelerinin hukuk dilinde "*kanun*" anlamında kullanılmaktadır²⁶.

Üzerinde yapılan başarılı ihtisar çalışmalarının yaygınlaşmasıyla birlikte *el-Müdevvene*, derslerde okutulan ve ezberlenen bir metin olma özelliğini zamanla kaybetmiş olsa da Mâlikî mezhebinin rivayet ve fetva kaynakları arasındaki öncelikli yerini her zaman korumuştur. Hatta VII/XIII. yüzyıl ve sonrasında *el-Müdevvene*'nin elde ettiği otoritenin İbnü'l-Kâsım'ın Mâlikî mezhebi içindeki mevkiinin de önüne geçtiği görülmektedir. VII/XIII. yüzyıla kadar devam eden mezhebin gelişme dönemi boyunca hemen her bölgede kaynağına bakılmaksızın İbnü'l-Kâsım'ın rivayet ve görüşleri mezhep içi tercih sıralamasında öncelikli kabul edilirken bu yüzyıla birlikte mezhep içinde tercih edilen rivayet ve görüşlerin *el-Müdevvene*'ye hasredildiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile Mâlikî'nin İbnü'l-Kâsım dışındaki öğrencilerinin *el-Müdevvene*'de yer alan rivayet ve görüşlerinin İbnü'l-Kâsım'ın *el-Müdevvene*'de yer almayan rivayet ve görüşlerine tercih edileceği konusunda ortak kanaate ulaşılmıştır²⁷.

el-Müdevvene'ye özellikle Mâlikîler çok önem vermişler ve III/IX. yüzyılın sonlarından itibaren üzerine pek çok şerh, muhtasar, talik, ziyâdât ve ihtisar çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalarda Mâlikî fıkıh tarihinde ortaya çıkan farklı eğilimleri, gruplaşmaları, gelişen fıkıh dilini ve terminolojiyi izlemek mümkündür²⁸.

Muhtasarlari²⁹:

el-Müdevvene'nin sayısı otuza ulaşan muhtasarlardan en meşhurları şunlardır:

1) İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, *Muhtasari'l-Müdevvene*. Eser üzerine yapılan ilk ve en meşhur çalışmalardan biri olup ders kitabı diye hazırlanmıştır. İbn Ebû Zeyd, bu ihtisarı yanında eserde Mâlikî'e ait olanlar da dahil bütün görüşleri İbnü'l-Kâsım'a izafe etmiş, *el-Müdevvene* dışındaki temel kaynaklarda yer alan farklı rivayet ve görüşleri, ayrıca kitabın sonuna *el-Müdevvene*'de bulunmayan "*Kitâbü'l-Ferâiz*" ve "*Kitâbü'l-Câmi*" adlı bölümleri eklemiştir. Eserin Mısır ve Kuzey Afrika kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır.

²⁶ Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/471.

²⁷ Eser hakkında daha ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/470-472.

²⁸ Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/472.

²⁹ Bkz. Ali Vasfî Kurt, *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabî*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, 264-267; Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/472.

2) Ebû Saîd el-Berâzî, *et-Tehzîb fi'htisâri'l-Müdevvene. el-Müdevvene* dışındaki kitaplardan herhangi bir ilâve içermediği, metnin muhteva ve ifadelerine sadık kaldığı ve Sahnûn'un son şeklini veremediği bölümleri diğer bölümlere uygun olarak yeniden tanzim ettiği için kısa zamanda hocası İbn Ebû Zeyd'in muhtasarının yerini alarak Kuzey Afrika, Sicilya ve Endülüs Mâlikîleri arasında en önemli başvuru kaynağı haline gelmiş ve *el-Müdevvene* denildiği zaman artık Berâzî'nin *et-Tehzîb'i* anlaşılır olmuştur. İbn Haldun, *Muhtasarü İbni'l-Hâcib*'in telifinden sonra bile *et-Tehzîb*'in ders kitabı olarak kullanılmaya devam edildiğini belirtmektedir. Müellifi tarafından, *el-Müdevvene* ve *el-Muhtelita*'nın içerdiği meseleleri "tehzîb" için kaleme alındığı belirtildiğinden *et-Tehzîb fi'htisâri'l-Müdevvene* şeklinde isimlendirilen ve bazı çağdaş çalışmalarda *Tehzîbü'l-Müdevvene* ve *l-Muhtelita* şeklinde kaydedilen eserin tenkitli neşri Muhammed el-Emin Veledü Muhammed Salim b. eş-Şeyh tarafından yapılmıştır (I-IV, Dübey 1420/1999). *et-Tehzîb* üzerine çok sayıda şerh ve talik çalışması gerçekleştirilmiş, ayrıca Ebû Muhammed Abdülhak b. Muhammed es-Sehmî es-Sikillî, Berâzî'nin hataları konusunda *İstidrâk alâ Muhtasari'l-Berâzî* isimli bir eser kaleme almıştır.

3) İbn Rüşd el-Ced³⁰, *el-Mukaddimâtü'l-Mümehhidât. el-Müdevvene*'deki meseleleri daha sistematik hale getirerek nasslarla temellendirmesi, fıkıh usulü açısından açıklaması ve mezhep içi ittifak ve ihtilâfların yanı sıra bazen diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermesiyle eserin muhtasarları arasında özel bir yere sahiptir (I-III, nşr. Muhammed Haccî - Said A'râb, Beyrut 1408/1988).

İbn Ebû Zemenîn'in³¹ (399/1008) *el-Mugrib (el-Mukarrib) fi'htisâri'l-Müdevvene*, Ebül-Kâsım Halef b. Behlûl el-Berbelî'nin *et-Takrib*, Abdullah b. Abdurrahman eş-Şarîmsâhî'nin *Nazmü'd-Dürer fi'htisâri'l-Müdevvene*'si de anılması gereken diğer muhtasarlardır. Ayrıca Endülüslü hadisçilerden Muhammed b. Abdullah b. Aysûn (341/952), *el-Müdevvene*'yi, sonundaki *el-Muhtelita* bölümleri hariç, ihtisar etmiştir. Yine Muhammed b. Rebâh b. Saîd et-Tuleytulî (358/968) ve İsmail b. İshak b. İbrahim İbnü't-Tahhân el-Kaysî'nin (384/994) de ihtisar çalışmaları vardır.

Şerhleri³²:

İlk örnekleri Sahnûn'un öğrencileri tarafından verilen ve sayıları altmışın üzerinde olan *el-Müdevvene* şerhlerinin başlıcaları şöyle sıralanabilir:

1) Müellifin oğlu Muhammed b. Sahnûn (256/870), *Şerhu Erbaati Kutub mine'l-Müdevvene*.

³⁰ İbn Rüşd el-Cedd'in hayatı ve eserleri hakkında bkz. Ali Bardakoğlu, "İBN RÜŞD", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 254-257.

³¹ İbn Ebû Zemenîn hayatı ve eserleri hakkında bkz. Saffet Köse, "İBN EBÛ ZEMENİN", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 449.

³² Bkz. Kurt, *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabî*, 264-267; Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/472.

2) Endülüslü fakihlerden Muhammed b. Ahmed b. Abdulazîz el-Utbî el-Kurtubî (254/868), *el-Mustahrace mine'l-Esmi'a Leyse fi'l-Mudevvene*. Önemli bir şerhtir.

3) Kayravanlı fakih Muhammed b. İbrahim b. Abdûs (260/873), *Şerhu Mesâil mine'l-Mudevvene*. Dört cüzlük bir şerhtir.

4) Ebû Bekir İbn Yûnus es-Sikillî, *el-Câmi' li Mesâilil-Mudevvene*. Mâliki çevrelerindeki şöhretinden dolayı “mezhebin mushafi” lakabını kazanan ve Kayrevan metodunun tipik örneklerinden biri olan eser aynı zamanda Halil b. İshak el-Cündî'nin *el-Muhtasar*'ının *el-Mudevvene* şerhleri arasında dört temel tercih kaynağından biridir.

5) Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Lahmî (478/1085), *et-Tebvira*. Daha Önceki şerhlerden farklı bir tenkit ve tercih metodu geliştirerek mezhep birikimi içinde yer alan farklı görüşlerin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Hem rivayet (senet) yönünden, hem de mezhebin temel ilkeleri ve maslahat ilkesiyle uyumluluğu açısından tenkide tâbi tutulan mezhep birikimi arasından zaman zaman mezhebin muteber görüşüne muhalif tercihler yapan ve sık sık tahrîc yöntemine başvuran Lahmî ve öğrencilerinin bu çalışmaları sonucunda Mâliki mezhebinin mezhep içi fikhî istidlâl usulü ve tercih sınıflaması yeni bir şekil almıştır³³.

6) Mâzerî (536/1141)³⁴, *Şerh (Ta'lika) ale'l-Mudevvene*. İki farklı fikhî anlayışını yansıtan Irak ve Kayrevan metotlarını muhtemelen ilk defa bir araya getiren eserdir.

7) Kâdî Ebû Ali Sened b. İnân, *Tırâzî'l-Meclis*. Mısır'da yazılmış az sayıdaki *el-Mudevvene* şerhlerinin ilki olmasıyla tanınmıştır.

8) Kâdî İyâz (544/1149), *et-Tenbîhâtü'l-Müstenbita fi Şerhi Müşkîlâtü'l-Mudevvene ve'l-Muhtelita = et-Tenbîhâtü'l-Müstenbita ale'l-Kutubi'l-Mudevvene ve'l-Muhtelita*. Eser, *el-Mudevvene*'nin lafızlarının ve müşkil taraflarının açıklanmasıyla ilgilidir. Mâzerî'nin mezhep içi istidlâl anlayışını ve Irak'la Kayrevan metotlarını bir araya getirme hedefini sürdüren bir çalışmadır³⁵.

Ebû Saîd el-Berâzî'nin *Kitâbü's-Şerh ve't-Temâmât li Mesâilil-Mudevvene*'si, Ebû Muhammed Abdülhak b. Muhammed es-Sehmî es-Sikillî'nin, *en-Nüket ve'l-Furûk li Mesâilil-Mudevvene ve'l-Muhtelita* ile *Tehzîbü't-Tâlib ve Fâidetü'r-Râgıb ale'l-Mudevvene*'si ve Ebû't-Tâhir İbrahim b. Abdüssamed'in *et-Tenbîh alâ Mebâdi't-Tevcih*'i de *el-Mudevve* üzerine yazılmış başlıca şerhler arasındadır. İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât* adlı eseri de Mâlikî mezhebinin *el-Mudevvene*

³³ Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü (III-V/IX-X. YY.)*, Doktora Tezi, MÜSBE, Danışman: Prof.Dr. Mehmet Erdoğan, İstanbul 2004, 90-92.

³⁴ Mâzerî'nin hayatı ve eserleri için bkz. Eyyûp Said Kaya, “MÂZERÎ”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, ss. 193-195.

³⁵ Bkz. M. Yaşar Kandemir, “KÂDÎ İYÂZ”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, ss. 116-118, 117; Murat Gökalp, *Kadî İyâz ve Şifa Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, Doktora Tezi, AÜSBE, Danışman: Prof.Dr. Kâmil Çakın, Ankara 2005, 50.

dışındaki temel rivayet kaynaklarının tamamında yer alan farklı rivayet ve görüşleri derleyen önemli bir çalışmadır³⁶.

Talikleri: Ebû İmrân b. İsâ el-Fâsî (430/1038), *Ta'lik ale'l-Mudevvene* adlı bir eser yazmıştır. Ayrıca Kayravanlı muhaddislerden Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Lahmî'nin (478/1085), *el-Mudevvene*'ye etraflı bir şekilde yapmış olduğu ve *et-Tebşıra* adını verdiği bir taliki vardır³⁷.

Yazması: S/B. VehbiE, r. 430, v. 86 (bir kısmı).

Matbusu³⁸: I-VIII, Kahire 1323/1905, 1325/1907, 1345/1926 (eserin 476/1083 tarihli bir yazma nüshası esas alınmıştır, ayrıca bu baskının Beyrut'ta ofset neşri de yapılmıştır); Bulak 1325/1907; İbn Rüşd el-Cedd'in *el-Mukaddimâtü'l-Mümehhidât* adlı şerhi, Süyûtî'nin *Tezyînu'l-Memâlik bi Menâkibi Mâlikî* ve İsâ b. Mes'ûd ez-Zevâvî'nin *Menâkibü Mâlikî* ile birlikte de yayımlanmış olup 1398/1978 tarihli Beyrut baskısı (I-IV) da buna dayanmaktadır; *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ I-IV*, 1. bs., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994 (birlikte 5. cilt olarak: İbn Rüşd, *Mukaddimât li Beyâni mâ İktedathu'l-Müdevvene mine'l-Ahkâm*). Eserin henüz tenkitli bir neşri yapılmamıştır.

Üzerine Yapılmış Çalışma: Yakın dönemde *el-Müdevvene*'nin kaynakları hakkında yapılan çalışmalar arasında Ahmed b. Muhammed el-Amrânî'nin *İkbâlû's-Sürûr bi Tahrîci Ahâdisi'l-Müdevveneti'l-Kübrâ* adlı eseriyle Tâhir Muhammed ed-Derdîrî'nin Ümmülkurâ Üniversitesi'nde hazırladığı, *Tahrîcû'l-Ahâdisi'n-Nebeviyyeti'l-Vârîde fi Müdevveneti'l-İmâm Mâlik b. Enes* başlığıyla yayımlanan doktora tezi zikredilebilir (I-III, Mekke 1406/1985). Batı dünyasında *el-Müdevvene*'ye dair dikkati çeken çalışmalar, Kuzey Afrika yazmaları üzerindeki incelemeleriyle tanınan Miklos Muranyi tarafından gerçekleştirilmiştir. Muranyi'nin Sahnûn'un eserleri üzerine kaleme almış olduğu *Die Rechtsbücher des Qairawaners Sahnun b. Said: Entstehungsgeschichte und Werküberlieferung* (Stuttgart 1999) adlı çalışmasının yanı sıra erken dönem Mâlikî kaynakları ve özellikle İbnü'l-Kâsım'ın semâi hakkındaki eserleri zikredilmelidir³⁹.

* İbn Sahnûn, Muhammed b. Abdusselam Sahnûn Ebû Abdullah et-Tenûhî el-Kayravânî el-Mağribî el-Mâlikî (256/870),

محمد بن عبد السلام سحنون التتوخي القيرواني المغربي المالكي (ابن سحنون)

er-Risâletü's-Sahnûniyye = *el-Es'ile ve'l-Ecvibe fi'l-Furûi'l-Mâlikiyye* / الرسالة السحنونية = الأسئلة والأجوبة في الفروع المالكية

Yazması: DTCF/İ.Saib, r. 1/2790, v. 80 (1115 h).

³⁶ Eser hakkında daha ayrıntılı bilgi, yazması ve matbuları, aşağıda müellifinin başlığı altında verildi.

³⁷ Bkz. Kurt, *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabî*, 264-267..

³⁸ Bkz. Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/472..

³⁹ Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/472-473.

* Berkî (el-Bergî), Ubeydullah b. Muhammed Ebu'l-Kâsım (291/904),

عبيد الله بن محمد أبو القاسم البرقي (البرقي)

*Ziyâdetü İhtilâfi Fukahâi'l-Emsâr fî Muhtasari İbn Abdilhakem*⁴⁰ /
زيادة إختلاف فقهاء الأمصار في مختصر ابن عبد الحكم
Yazması: S/EsadE, r. 966.

B. IV. ASIR (300-399 / 912-1099)

* İbn Ebû Zeyd, el-Kayravânî, Abdullah b. Ebû Zeyd Abdurrahman Ebû Muhammed en-Nefezî el-Mâlikî (386/996),

عبد الله بن أبو زيد عبد الرحمن أبو محمد النفزي القيرواني المالكي (ابن أبو زيد,
القيرواني)

1. *er-Risâle li'bnî Ebî Zeyd el-Kayravânî* / الرسالة لابن أبي زيد القيرواني
(في الفقه)

İbn Ebu Zeyd Mâlikî mezhebi fikhına dair yazdığı *er-Risâle* adlı bu temel metinle tanınır. Mâlikî fikhının temel metinlerinden biri olan eser üzerine İbn Nâcî, Zerrûk, Ali b. Muhammed el-Menûfî, Muhammed b. İbrahim et-Tetâî başta olmak üzere birçok alim şerh yazmış, bazı alimler de eseri manzum hale getirmişlerdir. Baş tarafındaki akaitle ilgili bölüm de çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Kuzey Afrika ve Endülüs'te olduğu gibi Doğu İslâm dünyasında da çok rağbet görmüş ve ders kitabı olarak okutulmuştur⁴¹.

Telif Tarihi: 327/939.

Yazması: S/Nuruosmaniye, r. 1775, v. 95; S/H.HüsnüP, r. 9/1160, v. 118-120.

Matbusu: Fas, ty.; Kahire 1296, 1304, 1314, 1319, 1323, 1324, 1338, 1340, 1354; Muhammediyye 1407/1987; nşr. Hâdî Hammû-Muhammed Ebü'l-Ecfân, Beyrut. 1406/1986 (Megrâvî'nin *Gurerü'l-Makâle fî Şerhi Garîbi'r-Risâle*'siyle birlikte).

Matbu Çevirisi: *Fransızcaya çevirenler*: Edmond Fagnan (Paris 1914), L. Bercher (Alger 1945, 1948, 1949) ve Kevser Abdüsselâm el-Basîrî (Cezayir-Kahire 1988). *İngilizceye çevirenler*: A. D. Russell ve Abdullah b. Me'mûn es-Sühreverdi (London 1906), J. Kenny (Minna/Nigeria 1992).

⁴⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdülhakem el-Mâlikî (214/829), İmam Mâlik'in önde gelen talebelerindedir. Bkz. Köse, "İBN ABDÜLHAKEM, ABDULLAH", *DİA*, XIX/276.

⁴¹ Apaydın, "İBN EBÛ ZEYD", *DİA*, XIX/451-452.

2. *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Mudevveneti'l-Kubrâ ve Gayrihâ mine'l-Ümmehât min Mesâili Mâlik ve Ashâbih* / النواذر والزيادات في المدونة الكبرى وغيرها من الأمهات من مسائل مالك وأصحابه (في الفقه المالكي)

Kısaca *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât* olarak anılan kitapta Mâlikî mezhebinin *el-Esediyye*, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, *el-Mecmûa*, *el-Mevvâziyye*, *el-Vâdiha*, *el-Müstahrece* (*el-'Utbiyye*) gibi ilk kaynakları (*Ümmehât*) ile diğer bazı eserlerde yer alan İmam Mâlik ve talebelerine ait görüşler derlenmiş, ayrıca bu kitaplarda bulunmayan hususlar da esere ilave edilmiştir⁴². İbn Ebû Zeyd, Mâlikî fikhının en hacimli ve önemli kaynaklarından biri olan bu eserde sadece görüşleri kaydetmekle kalmamış, bunları tartışmış, zor olanlarını açıklamış, ayrıca kendi tercih ve içtihatlarını da belirtmiştir⁴³.

Yazması: S/Ayasofya, r. 1479-1497, cüz 1-19.

Matbusu: Nşr. Mathiasvon Bredow, *el-Cihâd Hasebe'l-Mezhebi'l-Mâlikî ma'a Tahkiki Kitâbi'l-Cihâd min Kitâbi'n-Nevâdir ve'z-Ziyâdât = Der Heilige Krieg (Cihad) Aus der Sicht der Malikitischen Rechtsschule*, Franz Steiner Verlag, Beyrut 1994 (sadece cihatla ilgili bölümü); *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Mudevvene ve Gayrihâ mine'l-Ümmehât I-XV*, tahkik edenler: Abdülfettah Muhammed el-Hulv (1 ve 2. cilt), Muhammed el-Haccî (3, 4, 14 ve 15. cilt), Muhammed Abdülaziz ed-Debbâğ (5, 7, 9, 11 ve 13. cilt), Abdullah el-Murâbit et-Tergî, Muhammed Abdülaziz ed-Debbâğ (6. cilt), Muhammed el-Emîn Buhubza (8 ve 10. cilt), Ahmed el-Hattabî, Muhammed Abdülaziz ed-Debbâğ (12. cilt), Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1999.

3. *Risâle fî Vâcibi Umûri'd-Diyâne* / رسالة في واجب أمور الديانة (في الفقه المالكي)

Yazması: S/Nuruosmaniye, r. 1775.

C. V. ASIR (400-499 / 1009-1106)

* Berâziî, Halef b. Ebu'l-Kasım Ebû Said el-Ezdî el-Kayravânî el-Mağribî el-Mâlikî (430/1039'da sağ),

خلف بن أبو القاسم أبو سعيد الأزدي القيرواني المغربي البراذعي المالكي

et-Tehzîb fî'l-htisâri'l-Mudevveneti'l-Kubrâ li'bni Sahnûn = et-Tehzîb li Mesâili'l-Mudevvene ve'l-Muhtelita / التهذيب في إختصار المدونة الكبرى لابن سحنون = التهذيب لمسائل المدونة والمختلطة (في الفقه المالكي)

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 872, v. 270 (842 h).

⁴² Eser, Mâlikî mezhebinin *el-Müdevvene* dışındaki temel rivayet kaynaklarının tamamında yer alan farklı rivayet ve görüşleri derleyen önemli bir çalışmadır. Çavuşoğlu, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, XXXI/472.

⁴³ Apaydın, "İBN EBÛ ZEYD", *DİA*, XIX/452.

* İbn Abdulber, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulber Cemâluddîn Ebû Ömer en-Nemerî el-Endelüsî el-Kurtubî el-Mâlikî (463/1071),

يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البرّ جمال الدين أبو عمر النّمري الأندلسي القرطبي المالكي (ابن عبد البرّ)

1. *el-Ecvibetü'l-Müstev'ibe ani'l-Mesâili'l-Müstagrîbe min Kitâbi'l-Buhârî* / الأجوبة المستوعبة عن المسائل المستغرّبة من كتاب البخاري

Yazması: KB.İ.Koyunoğlu, r. 12213, v. 53.

Matbusu ve Üzerine Yapılmış Çalışma: *Kitâbü'l-Ecvibe ani'l-Mesâili'l-Müstagrîbe min Kitâbi'l-Buhârî = el-Ecvibetü'l-Müstev'ibe fi'l-Mesâili'l-Müstagrîbe fi Kitâbi'l-Buhârî*, talik: Abdülhalik b. Muhammed Mazî, Vakfî's-Selâmi'l-Hayrî, Riyad 1425/2004 (Silsile el-İsdârâtî'l-İlmiyye; 1), matbu mastır tezidir.

2. *el-İstizkâru'l-Câmi' li Mezâhibi Fukahâi'l-Emsâr ve Ulemâi'l-Aktâr fi mâ Tedammenehu'l-Muvatta min Meâni'r-Re'y ve'l-Âsâr* / الإستذكار الجامع لمذاهب فقهاء الأمصار وعلماء الأقطار فيما تضمنته الموطأ من معاني الرأي والآثار

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, Medine, r. 308, cüz 2, v. 145 (bir kısmı, 1231 h), r. 309, cüz 5, v. 270 (1231 h), r. 236, v. 130 (850 h), r. 327, v. 130 (bir kısmı, 850 h).

Matbusu: Kahire 1391-1393 (bir kısmı); Beyrut 1414; *el-İstizkâr: li Mezâhibi Fukahâi'l-Emsâr ve Ulemâi'l-Aktâr*, thk. Ali en-Necdî Nâsîf, el-Meclisü'l-A'lâ li Ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kahire 1971; *el-İstizkâr I-II*, thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Lecnetü'l-İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Kahire 1973; *el-İstizkâr I-XXX* (30. ciltte fihristler yer almaktadır), thk. Abdülmütî Emin Kal'acî, Dâru Kuteybe, Beyrut 1414/1993.

3. *Kitâbü'l-İntihâ fi Fedâili's-Selâseti'l-Fukahâ ve Zikri Uyûnin min Ahbârihim li't-Ta'rîf bi Akdârihim (fi Mâlik ve's-Şâfiî ve Ebî Hanîfe)* / كتاب الإنتهاء في فضائل الثلاثة الفقهاء وذكر عيون من أخبارهم للتعريف بأقدارهم = الإنتقاء في في فضائل الثلاثة الأئمة الفقهاء مالك, أبي حنيفة والشافعي

Üç büyük mezhep imamının hal tercümelerini, yetişme şartlarını, fikhî yöntemlerini ve Müslümanların onlara olan itimatlarının sebeplerini ortaya koymaya çalıştığı bir eserdir. Birinci bölümde İmam Mâlik'e, talebelere ve mezhebin önde gelenlerine, ikinci bölümde Şâfi'ye mezhebinin önde gelenlerine, üçüncü bölümde ise Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve Züfer'le ilgili haberlere yer verilmiştir⁴⁴.

⁴⁴ Leys Suûd Câsim, "İBN ABDÜLBER en-NEMERÎ", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 269-272, 271.

Yazması: Köprülü, r. 1126, v. 98 (842 h); Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 1605, s. 176.

Matbusu: *el-İntikâ' fî Fezâili's-Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ: Mâlik b. Enes el-Asbahî el-Medenî, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî el-Muttalibî, Ebû Hanîfe Numân b. Sâbit el-Kûfi*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1931; Kahire 1350/1931; Beyrut 1417; nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1417/1997.

* İbnu't-Tallâ', Muhammed b. el-Ferec Ebû Abdullah el-Kurtubî el-Endelüsî et-Tallâi el-Mâlikî (497/1104),

محمد بن الفرج أبو عبد الله القرطبي الأندلسي الطاعى المالكي (ابن الطلاع)

Akziyetü Resûlillâh = Ahkâmü'n-Nebî = Nevâzilü'l-Ahkâmi'n-Nebeviyye / أقضية رسول الله = أحكام النبي = نوازل الأحكام النبوية

Hız. Peygamberin kazâi hükümlerini ele alan bir eserdir⁴⁵.

Yazması: Beyazıt/M.K.MustafaP, r. 393, v. 170 (739 h); S/MuradM, r. 339⁴⁶, v. 116, r. 1/340, v. 90 (811 h); S/ReisülküttapME, r. 113, v. 204.

Matbusu: Haleb 1982; Kahire 1346; el-Medînetü'l-Münevvera 1403; *Akziyetu Resûlillâh*, nşr. Abdülmü'ti Kal'acî, 2. bs., Dârü'l-Vaî, Haleb

⁴⁵ Hız. Peygamberin içtihat ve fiilleri konusunda bkz. İsmail Köksal, *Fıkıh Usûlü (İslam Hukuku Metodolojisi)*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008, 74-76.

⁴⁶ Karabulut bu eser için, "MuradM, r. 339" kaydının yanı sıra, "Damadzade, r. 339" kaydını da vermiştir. Halbuki bu iki isim aynı koleksiyonu ifade etmektedir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin "Murad Molla" koleksiyonu, Murad Molla lakaplı Rumeli Kazaskeri Damadzâde Mehmed Murad Efendi (1191/1778) tarafından kurulmuş olan Murad Molla Kütüphanesi'ne dayanır ve bu kütüphane "Damadzade" olarak da bilinir (kütüphane hakkında bkz. [http://www.milletkutup.gov.tr/framel/fiziki_yapil.htm](http://www.simainsaat.com.tr/haberdetay.asp?ID=1;http://www.milletkutup.gov.tr/framel/fiziki_yapil.htm)). Karabulut, eserinin başından sonuna kadar aynı yazma ile ilgili kütüphane kayıtlarını verirken, çoğu yerde sanki iki farklı koleksiyonlanmış gibi hem "Murad Molla", hem de "Damadzade" isimlerini ayrı ayrı kullanmıştır (örneğin bkz. Karabulut, I/74-75, 76-77, 86; II/1239, 1251, 1269; III/1557, 1558, 1573). Burada olduğu gibi aynı yazmaya ait her iki isim için verdiği kütüphane kayıtlarının ekseriyetle aynı olması da (mesela bkz. Karabulut, I/170-171, 185, 204; II/647, 669, 688; III/1338, 1351-1352, 1366) ikisinin aynı koleksiyonu ifade ettiğini açıkça göstermektedir. Aynı koleksiyon için iki farklı ismin kullanılmış olması, Karabulut'u yanıltmış olmalıdır. Ancak üçüncü cildin sonuna eklediği "Ansiklopedide Kullanılan Kütüphane İsimleri ve Kısaltmalar" listesinde sadece "Murad Molla" ismini zikredip "Damadzade" ismini ise zikretmemiş olması, eserini yazdıktan sonra durumu fark etmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Eğer böyle ise, bunu açıkça ifade etmesi gerekirdi. Karabulut ayrıca az da olsa "Muhammed Murad" adını da kullanmış (Karabulut, III/1291, 1295) ve bir yerde bundan sonra parantez içinde "Murad Molla" yazarak (Karabulut, III/1541), bununla "Murad Molla" koleksiyonunu kastettiğini belirtmiş olmasına rağmen, üçüncü cildin sonuna eklediği "Ansiklopedide Kullanılan Kütüphane İsimleri ve Kısaltmalar" listesinde, "Muhammed Murad" ve "Murad Molla" isimlerini ayrı ayrı Süleymaniye Kütüphanesi koleksiyonu olarak yazmıştır. Karışıklığa meydan vermemek için bundan kaçınması uygun olurdu. Biz ise, yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için Karabulut'un "Murad Molla", "Damadzade" ve "Muhammed Murad" olarak verdiği kayıtları, bu koleksiyon için en yaygın kullanılan isim olan "Murad Molla" adı altında birleştirmeyi tercih ettik.

1402/1982; *Ahkâmu Resûlillâh (s.a.v) fî Kazâyâ*, nşr. Abdülmün'im Hâlefullah, ed-Dârü'l-Mısriyyeti'l-Lübnânî, Kahire 1413/1993 (Naşir İbnü't-Tallâ'nın *Akziyetu Resûlillâh* adlı eserini yer yer kısaltarak bu isimle yayınlamıştır); *Akziyetu Resûlillâh (sav)*, haz. Muhammed Nizar Temîm, Heysem Nizar Temîm, Dârü'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrut 1418/1997; *Akziyetu Resûlillâh I-II*, thk. Muhammed Ziyâürrahmân el-A'zamî, Dârü's-Selâm, Riyad 1424/2003.

D. VI. ASIR (500-599 / 1106-1203)

* İbn Rüşd el-Cedd, Muhammed b. Ahmed Ebu'l-Velîd el-Kurtubî el-Endelüsî el-Mâlikî (520/1126),

محمد بن أحمد بن أحمد ابن رشد أبو الوليد القرطبي الأندلسي المالكي (ابن رشد الجذ)

el-Mukaddimât ve'l-Mumehhidât li Beyâni mâ İktedathû Rusûmu'l-Müdevvene li'bnî Sahnûn / المقدمات والممهّدات لبيان ما إقتضته رسوم المدونة لابن سحنون (في الفقه المالكي)

İbn Rüşd, önsözde eserin tam adını *el-Mukaddimât ve'l-Mumehhidât li Beyâni mâ İktedathû Rusûmu'l-Müdevvene mine'l-Ahkâmi's-Şer'iyât ve't-Tahsilâtü'l-Muhkemât li Ümmehâti Mesâilihe'l-Müşkilât* olarak verir. Eserin ismi *el-Mukaddemâtü'l-Mümehhedât* şeklinde de okunabilmektedir. Müellifin ifadelerinden kitabını hocası Ebû Cafer İbn Rızk'ın ölümünden (477/1084) sonra, *el-Beyân ve't-Tahsil*'in telifine (506/1112) başlamadan önce yazdığı, İbnü'l-Vezzân'ın ifadelerinden de eserin İbn Meserre tarafından temize çekilmiş metnini müellifin 520/1126 yılında tekrar kontrol ettiği anlaşılmaktadır. Mâlikî fıkının ilk önemli kaynağı olan *el-Müdevvene*'de ele alınan meselelerin ve ileri sürülen görüşlerin daha sistematik hale getirilerek Kitap ve sünnetten temellendirilmesi, dil ve usul kuralları bakımından açıklanması, mezhep içi ittifak ve ihtilafların, bazen da diğer mezhep görüşlerinin verilmesinin amaçlandığı eser, bu yönüyle İbn Ebû Zeyd, Ebü'l-Velîd el-Bâcî gibi önceki Mâlikî müelliflerinde de görülen *el-Müdevvene* ihtisarı geleneğinin devamı niteliğindedir. Eserde akait konusunda temel bilgiler ve bazı fıkıh usulü kuralları verilmiş, daha sonra *el-Müdevvene*'nin sırası takip edilerek fûrû-i fıkıh konularına geçilmiştir. Mezhep fıkının güvenilir kaynakları arasında sayılmaktadır⁴⁷.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1215, cüz 2, v. 232 (713 h).

Matbusu: I-II, Kahire 1324, 1325 (Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* ile birlikte); I-III, Beyrut 1980 (Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* ile birlikte); nşr. Ahmed Abdüsselâm, *Mukaddimâtu İbn Rüşd li Beyâni mâ İktedathû'l-Müdevvene mine'l-Ahkâm V*, 1. bs., Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994 (Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* ile birlikte 5. cilt

⁴⁷ Bardakoğlu, "İBN RÜŞD", *DİA*, XX/256.

olarak); Dâru Sâdir, Beyrut ty. Bu neşirler, esas alınan nüshanın eksik oluşu sebebiyle “*Kirâû'd-Dûr*” bahsiyle bitmekte olup eserin yarıya yakın kısmı noksandır ve hayli istinsah ve okuma hataları taşımaktadır. Eser tam metin halinde Muhammed Haccî ve Saîd A'râb'ın tahkikiyle yayımlanmıştır (I-III, Beyrut 1408/1987)⁴⁸.

* Kadı İyâz, İyâz b. Musa Ebu'l-Fadl el-Yahsubî es-Sebtî el-Mâlikî (544/1149),

عیاض بن موسى أبو الفضل اليحصبي السبتي المالكي (قاضي عیاض)

1. *el-İ'lâm bi Hudûdi Kavâidi'l-İslâm* / (في) الإعلام بحدود قواعد الإسلام (الفقه)

Çocuklara İslâm'ın beş esasını öğretme amacıyla kaleme alınmıştır. *Kitâbu'l-Kavâid* yahut *el-Akide* diye de anılmaktadır. Katip Çelebi ve İsmail Paşa ise eseri *el-İ'lâm bi Hudûdi'l-Ahkâm* şeklinde zikretmektedirler. Günümüzde internet ağıyla evlerde ilk, orta ve ileri seviyede eğitim veren Norwich Academy School'un İslâm Araştırmaları Bölümü'nde (Islamic Studies Department), İlk (Primary 6-12 yaşları) ve Orta (Intermediate 12-16 yaşları) seviyedeki öğretim müfredatında ortaklaşa okutulan eserler arasında Kadı İyâz'ın *Kitâbu'l-Kavâid*'ini de yer almaktadır⁴⁹.

Yazması: S/Ş.AliP, r. 2/2723, v. 79-114.

Matbusu: 4. bs., thk. Muhammed b. Tâvît et-Tancî, Vezaretü'l-Evkaf ve Ş-uûn, Rabat, 1964 ve 1983; nşr. M. Sadık el-Minşâvî ve Mahmud Abdurrahman Abdulmun'im, Kahire 1995.

Üzerine Yapılmış Çalışma: Muhammed Abdullah b. Ahmed Muhammed el-Muhtâr, *Şerhu Kavâidi'l-Kâdi İyâz: "el-İ'lâm bi Hudûdi Kavâidi'l-İslâm"* li Ahmed b. Kâsım b. Abdîrrahmân el-Cuzâmî el-Ma'rûf bi'l-Kabbâb (778/1376), *min Evveli'l-Kitâb ilâ Nihâyeti Kısmi'l-Cenâiz - Dirâse ve Tahkik*, Doktora Tezi, İslâm Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medine-i Münevve 1413/1992; Muhammed Vevrî Bârî, *Şerhu Kavâidi'l-Kâdi İyâz li'l-Kabbâb el-Fâsî, min Evveli't-Tahâre ilâ Âhiri Zekâti'l-Fitr - Dirâse ve Tahkik - ma'a'l-Mukârene bi Kitâbi'l-İşrâf alâ Mesâili'l-Hilâf li'l-Kâdi Abdülvehhâb*, Mastır Tezi, 1417/1996⁵⁰.

2. *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*⁵¹ / (في الأصول) شرح مختصر المنتهى

Yazması: S/MahmudP, r. 159-161.

⁴⁸ Bardakoğlu, “İBN RÜŞD”, *DİA*, XX/256.

⁴⁹ Kandemir, “KÂDÎ İYÂZ”, *DİA*, XXIV/117; Gökalp, *Kadı İyâz*, 51-52.

⁵⁰ Gökalp, *Kadı İyâz*, 51-52.

⁵¹ Kadı İyâz'ın bu adda bir eserinden söz edilmemektedir (bkz. Kandemir, “KÂDÎ İYÂZ”, *DİA*, XXIV/116-118; Gökalp, *Kadı İyâz*, 41-57). Onun için bu eserin gerçekten ona ait olup-olmadığının araştırılması gerekmektedir.

* İbnu'l-Harrât, Abdulhak b. Abdurrahman Ebû Muhammed Said el-Ezdî el-Esedî el-İşbîlî el-Endelüsî el-Mâlikî (582/1186),

عبد الحق بن عبد الرحمن أبو محمد سعيد الأزدي الأسدي الإشبيلي الأندلسي المالكي
(ابن الخراط)

el-Cihâd ve's-Siyer / الجهاد والسير

Yazması: Millet/FezullahE, r. 219, v. 290.

* İbn Rüşd el-Hafid, Muhammed b. Ahmed Ebu'l-Velîd el-Kurtubî el-Mâlikî (595/1198),

محمد بن أحمد أبو الوليد القرطبي المالكي (ابن رشد الحفيد)

1. *Risâle fî Mutâbakati Zâhiri's-Şer' me'a'l-Hikme / رسالة في مطابقة ظاهر الشرع مع الحكمة*

Yazması: S/Laleli, r. 1/2490; Köprülü, r. 11/1601, v. 117-194 (800 h).

2. *Faslu'l-Makâl ve Takrîrü mâ beyne's-Şerîa ve'l-Hikme mine'l-İttisâl / فصل المقال وتقرير ما بين الشريعة والحكمة من الإتصال*

İbn Rüşd bu eseri vahiy ile aklın, dinle felsefenin uzlaştırılması ve tevil konularında kaleme almıştır⁵².

Yazması: Köprülü, r. 1601; S/Laleli, r. 2490.

Matbusu: Kahire 1317/1899, 1969; Beyrut 1961; Cezair 1942, 1977.

Matbu Çevirisi: XIII. yüzyılın sonlarında veya XIV. yüzyılın başlarında adı bilinmeyen bir mütercim tarafından İbraniceye çevrilen eserin İbrânice metnini Norman Golb yayımlamıştır [*"The Hebrew Translation of Averroë's Fasıl al-Maqâl"*, *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, XXV (New York, 1956), s. 91-113; XXVI (1957), s. 41-64]. Eser İbranicede dışında pek çok dile de tercüme edilmiştir⁵³.

* Mansur Billah, Yakub b. Yusuf el-Kaysî el-Kûmî el-Mağribî el-Merrâkuşî (/ Merrâkeşî / Merâkeşî) el-Mâlikî (595/1198),

يعقوب بن يوسف القيسي الكومي المغربي المراكشي المالكي (المنصور بالله)

Fetâvâ Nasri's-Şerîa fî Sefki'd-Dimâi zevi'l-Mu'tekâdâti's-Şenî'a / فتاوى نصر الشريعة في سفك دماء ذوي المعتقدات الشنيعة (في الفقه المالكي)

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 800, v. 115 (914 h).

⁵² H. Bekir Karlığa, "İBN RÜŞD", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 257-288, 273.

⁵³ Karlığa, "İBN RÜŞD", *DİA*, XX/273.

E. VII. ASIR (600-699 / 1203-1300)

* Kurtubî, Hişam b. Abdullah Ebu'l-Velîd el-Ezdî el-Mâlikî (606/1209),

هشام بن عبد الله أبو الوليد القطيبي الأزدي المالكي

el-Müfîd li'l-Hükkâm fî mâ Yu'radu lehum min Nevâzili'l-Ahkâm /
المفيد للحكام فيما يعرض لهم من نوازل الأحكام (في الفقه المالكي)

Yazması: S/Fatih, r. 2152, s. 200.

* İbn Şâs, Abdullah b. Muhammed b. Necm b. Şâş Celâluddîn Ebû Muhammed el-Cüzâmî es-Sa'dî el-Misrî el-Hallâl el-Mâlikî (616/1219),

عبد الله بن محمد بن نجم بن شاس جلال الدين أبو محمد الجذامي السعدي المصري
الخلال المالكي

İkdu'l-Cevâhiri's-Semîne fî Mezhebi Âlimi'l-Medîne = el-Cevâhir /
عقد الجواهر الثمينة في مذهب عالم المدينة = الجواهر (في الفقه المالكي)

İbn Şâs'ın günümüze ulaşan tek eseridir. Mezhep fihhının muteber ve meşhur kaynaklarından sayılan eser daha çok *el-Cevâhir* adıyla tanınır. Daha sonraki dönemde birçok Mâlikî fakihi İbn Şâs'ın bu eserinden faydalanmıştır. İslam dünyasının birçok yerinde elden ele dolaşan kitap özellikle Mâlikî muhitinde hayli yaygınlık kazanmıştır. İyi bir sistematige sahip olan eserde yer alan atıflardan, müellifin daha önceki Mâlikî fıkıh literatürünü incelediği ve burada mevcut bilgi ve görüşleri yeni bir üslupla derlediği anlaşılmaktadır. Ortaya konulan görüşlerin Mâlikî mezhebinin ana kaynaklarından alınmasına özen gösterilmiş, daha önceki Mâlikî müelliflerinin çoğunun takip ettiği Sahnûn'un *el-Müdevvene*'sinin şerh ve taliki usulünde ısrar edilmeyip fıkıhla ilgili meselelerin kolayca anlaşılmasına imkân verecek bir düzenleme yapılmıştır. Ayrıca görüşlerin küllî kaide, hikmet-i teşri' ve makâsıtla olan ilişkilerine de temas edilmiştir. Tertip bakımından İmam Gazzâlî'nin (505/1111) *el-Vecîz*'inin örnek alındığı eserde lafız veya mâna yönüyle birçok küllî kaideye yer verilmiş ve bunlar bir sonraki dönemde daha gelişecek olan kavait literatürüne kaynaklık etmiştir. Eserin kısmen yeni bir tertiple hazırlanmış olması, Mâlikî mezhebi tarihinde esere karşı gösterilen ilginin gerçek âmili olmuştur⁵⁴.

Yazması: İÜ, r. 3740, v. 186 (636 h).

Matbusu: I-III, nşr. Muhammed el-Hâdî Ebû'l-Ecfân ve Abdülhafız Mansûr, Beyrut 1995.

⁵⁴ Muhammed el-Hâdî Ebû'l-Ecfân, "İBN ŞÂS", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 369.

* İbnu'l-Hâcib, Osman b. Ömer Cemâluddîn Ebû Amr el-Kâhîrî el-Mâlikî (646/1249),

عثمان بن عمر جمال الدين أبو عمرو القاهري المالكي (ابن الحاجب)

1. *Münteha's-Su'l ve'l-Emel min İlme'î'l-Usûl ve'l-Cedel = Müntehe's-Sûl (/ Suûl) ve'l-Emel fî İlme'î'l-Usûl ve'l-Cedel / منتهى السؤل والأمل من علمي الأصول والجدل = منتهى السؤل (/ السؤل) والأمل في علمي الأصول والجدل*

Kelamcılarının metoduyla kaleme alınmış usûl-i fıkıh literatürünün orta dönem örneklerinden biridir. Eserin kaynakları arasında Gazzâlî'nin (505/1111) *el-Müstasfâ*'sı ile Seyfeddin Âmidî'nin (631/1233) *el-İhkâm*'ı başta gelir⁵⁵.

Yazması: K.MevlanaM, r. 1/1399, v. 108 (742 h); H.SelimA/SelimA, r. 273, v. 113; S/MuradM, r. 717.

Matbusu: İstanbul 1326/1908; Kahire 1326/1908; Beyrut 1405/1985.

2. *Muhtasarü Müntehe's-Su'l ve'l-Emel min İlme'î'l-Usûl ve'l-Cedel = el-Muhtasar = Muhtasarü'l-Müntehâ = el-Muhtasarü'l-Usûlî = Muhtasarü'l-Usûl / مختصر منتهى السؤل والأمل من علمي الأصول والجدل = المختصر = مختصر المنتهى، المختصر الأصولي، مختصر الأصول*

Önceki eserin muhtasarı olup aslından daha fazla tutulmuş ve üzerine birçok şerh, haşiye ve tahrîc çalışması yapılmıştır⁵⁶.

Yazması: K.VahitP, r. 1959, v. 69; Beyazıt, r. 2/1722, 1757, 1/1768, 1/1769, 1845; S/MuradM, r. 708, 1/709; H.SelimA/SelimA, r. 271-272 (mükerrer); S/Fatih, r. 1435-1441; S/Laleli, r. 782-783, 797, 8/3719; S/Ayasofya, r. 1/1006, 1006; AtıfE, r. 716; S/D.İbrahimP, r. 477 (716 h); S/Hamidiye, r. 437; Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 1006-1007, s. 156+198; S/Ç.AliP, r. 169, v. 288; Millet/FeyzullahE, r. 638.

Matbusu: İstanbul 1307 (Kâdî Adudüddin el-îcî'nin şerhiyle birlikte); Bulak 1316-1319/1898-1901 (Kâdî Adudüddin el-îcî'nin şerhi, Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin bu şerh üzerindeki haşiyesi ve Hasan el-Herevî'nin Cürcânî haşiyesine dair talikati ile birlikte); Kahire 1326/1908 (Muhibullah b. Abdüşşekûr el-Bihârî'nin *Musellemü's-Sübû'tu* ile beraber).

3. *Şerhu Müntehe's-Sü'l ve'l-Emel / شرح منتهى السؤل والأمل (في أصول الفقه)*

Şarih bilinmemektedir.

Telif Tarihi: 869/1464.

Yazması: K.MevlanaM, r. 1401, v. 204 (942 h); S/EsadE, r. 2/3804.

⁵⁵ Hulûsi Kılıç, "İBNÜ'İ-HÂCİB", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 55-58, 57.

⁵⁶ Kılıç, "İBNÜ'İ-HÂCİB", *DİA*, XXI/57.

4. *Îzâhu'l-Müşkil ve Hallü'l-Mukfel fî Şerhi Münteha's-Su'l ve'l-Emel li'bnî'l-Hâcib / ايضاح المشكل وحلّ المقفل في شرح منتهى السؤل والأمل لابن الحاجب*

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1343, v. 146.

5. *Câmiu'l-Ümmehât fî'l-Fıkhü'l-Mâlikî / جامع الأمهات في الفقه المالكي*

el-Muhtasar adlı eserinden ayırt edilmesi için *el-Muhtasar fi'l-Fürû*, *el-Muhtasarü'l-Fer'î* ve *Fürû'u İbni'l-Hâcib* adlarıyla da tanınan eser Mâlikî fikhına dairdir. İbnü'l-Hâcib bu kitabını yazarken İbn Şâs'ın *el-Cevâhirü's-Semîne fî Mezhebi Âlimi'l-Medîne* adlı eseriyle diğer bazı eserlerden de istifade etmiştir. Müellifin, Mâlikî mezhebinin Mısır ve Mağrip kollarını birleştirdiği bu eseri diğer mezhep mensuplarınca da takdir edilmiştir. Nitekim İbn Ferhûn, şafiî âlimlerinden İbnü'z-Zemelkânî'nin, "*Mâlikîler'in elinde bulunan bu eser gibi başka bir muhtasar yoktur*" dediğini rivayet etmektedir. Mısır'da yazılan kitabın Ebû Ali Nasırüddîn ez-Zevâvî tarafından Bicâye'ye götürüldüğü, oradan da Mağrip'e yayıldığı söylenmektedir. Kitap üzerine İbn Râşid el-Kafsî, Halil b. İshak el-Cündî, Muhammed b. Abdüsselâm el-Ümevî, Ahmed b. Yahya el-Venşerîsî, İbn Merzûk el-Hatîb ve İbn Ferhûn'un da aralarında bulunduğu otuz kadar alim şerh yazmış ancak bunlardan pek azı günümüze ulaşmıştır⁵⁷.

Yazması: S/Fatih, r. 2046, s. 210; Topkapı/III.Ahmed, r. 696, v. 247, r. 695, v. 116 (864 h), r. 696, v. 247.

Matbusu: Thk. Ebû Abdurrahman el-Ahdarî, Beyrut 1419/1998.

Üzerine Yapılmış Çalışma: İbn Ferhûn, *Teshîlü'l-Mühimmât fî Şerhi Câmi'l-Ümmehât* adlı şerhine mukaddime olarak kaleme aldığı *Keşfü'n-Nikâbi'l-Hâcib min Mustalahi İbni'l-Hâcib*'de *Câmiu'l-Ümmehât*'ta kullanılan bazı terimleri açıklamıştır (nşr. Hamza Ebû Fâris – Abdüsselâm eş-Şerîf, Beyrut 1990)⁵⁸.

6. *Kitâbü'l-Bedü'l-Mulahhas min Kitâbi'l-İhkâm / كتاب البديع الملخص من كتاب الإحكام*

Yazması: Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 895, s. 470.

* Kurtubî, Muhammed b. Ahmed Şemsuddîn Ebû Abdullah el-Endelüsî el-Ensârî el-Hazrecî el-Mâlikî (671/1272),

محمد بن أحمد شمس الدين أبو عبد الله الأندلسي القرطبي الأنصاري الخزرجي المالكي

Akziyetü'n-Nebiyi Sallallâhu Aleyhi ve Selem / أفضية النبي صلى الله عليه وسلم

⁵⁷ Kılıç, "İBNÜ'I-HÂCİB", *DİA*, XXI/57-58.

⁵⁸ Kılıç, "İBNÜ'I-HÂCİB", *DİA*, XXI/57-58.

Yazması: S/Laleli, r. 400; Topkapı/III.Ahmed, Medine, r. 330, v. 89 (1266 h).

* İbnu'l-Muneyyir, Ahmed b. Muhammed Nâsiruddîn Ebu'l-Abbas el-Cüzâmî el-İskenderî el-Mâlikî (683/1284),

أحمد بن محمد ناصر الدين أبو العباس ابن المنير الجذامي الإسكندري المالكي

Şerhu Mecmai'l-Bahreyn / (في الفقه المالكي) شرح مجمع البحرين

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 2/511, v. 306; KıbrısS.II.Mahmud, r. 358, v. 363.

* Karâfî, Ahmed b. İdris Şihâbuddîn Ebu'l-Abbas es-Sanhâcî el-Berberî el-Behnesî el-Mâlikî (684/1285),

أحمد بن إدريس شهاب الدين أبو العباس الصنهاجي البربري البهنسي القرافي المالكي

1. *Nefâisu'l-Usûl fî Şerhi'l-Mahsûl li Fahriddîn er-Râzî = Şerhu'l-Mahsûl / نفايس الأصول في شرح المحصول لفخر الدين الرازي = شرح المحصول*

Fahredden er-Râzî'ye (606/1209) ait eserin şerhi olup Zerkeşî'nin (794/1392) ve Tûfi'nin (716/1316) kaynakları arasında yer alır. Karâfî'nin bu şerhini, çağdaşı Muhammed b. Mahmud el-İsfahânî'nin *el-Mahsûl* şerhinden önce yazdığı ve İsfahânî'nin bu şerhten faydalandığı belirtilir. Tâceddin es-Sübki'ye (771/1369) göre anlamlara ulaşma konusunda Karâfî'nin önceliği varsa da ifade açısından İsfahânî daha başarılıdır⁵⁹.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1253, cüz 1, v. 202, r. 1253, cüz 2, v. 259.

Matbusu: I-IX, thk. İyâda b. Nâmî es-Sülemî (1. cild), Abdülkerîm en-Nemle ve Abdurrahman el-Mutayyir (2 ve 3. ciltler) tarafından doktora tezi olarak, nşr. Adil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz, Mekke-Riyad 1418/1997.

2. *Tenkîhu'l-Fusûl fî İlmi'l-Usûl (fî'htisâri'l-Mahsûl) / تنقيح الفصول في علم الأصول (في اختصار المحصول)*

Fıkıh alanındaki *ez-Zahîre* adlı kitabına mukaddime olarak yazılmıştır. Karâfî üzerinde çalışın Sagîr b. Abdüsselâm, *Tenkîhu'l-Fusûl*'ün doğrudan *el-Mahsûl*'ün muhtasarı olmayıp ondan daha önce ihtisar edilen *el-Fusûl fî'l-Usûl* adlı eserin gözden geçirilmiş ve kısaltılmış şekli olduğunu öne sürmektedir. Sagîr ayrıca, Tûfi'nin (716/1316) bir ifadesine dayanarak Karâfî'nin *el-Muhtasar* isminde bir usul eserinin daha bulunduğunu

⁵⁹ H. Yunus Apaydın, "KARÂFÎ, ŞEHÂBEDDÎN", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, ss. 394-400, 399.

söylemektedir. Her iki iddia da ispata muhtaçtır. Diğer bir Hanbelî usulcüsü İbnü'n-Neccâr'ın (972/1564) bu eserin adını *Tenkîhu'l-Mahsûl* şeklinde zikrettiğini de göz önünde tutarak *Tenkîh*'in *el-Mahsûl*'ün özeti olduğu ve Tûfî'nin *el-Muhtasar* derken bu eseri kastettiği de söylenebilir.⁶⁰

Yazması: Millet/FeyzullahE, mecmua, r. 1/2150.

3. *Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk* = *el-Kavâidü's-Seniyye fî'l-Esrâri'l-Fıkhîyye* = *el-Furûk* / أنوار البروق في أنواء الفروق = القواعد السنية في الأسرار الفقيهية = الفروق (في أصول الفقه)

Asıl adı *Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk* olan eser Karâfî'nin en önemli kitaplarının başında gelir. Karâfî farklı bir bakış açısıyla usulü, bilinen şekliyle fıkıh usulü ve kavâid-i fikhîyye (külli kurallar) olmak üzere iki kısımda değerlendirmiş, fıkıh usulünde yer almayıp dağınk bir şekilde fıkıh eserleri içinde bulunan genel kuralları, *ez-Zahîre*'yi yazdıktan sonra bu eserinde toplamıştır⁶¹.

Yazması: Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 1031, s. 480; S/Laleli, r. 776, cüz 1, v 323 (748 h).

Matbusu: I-IV, Tunus 1302/1885 (İbnü's-Şât'ın *İdrâru's-Şurûk*'u ile birlikte); Kahire 1347/1928 (Muhammed Ali el-Mekkî'nin *Tehzîbü'l-Furûk*'u ile beraber); *el-Furûk* (1 c.de 4 c.), thk. Abdulhaid Hendâvî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda-Beyrut 1423/2003 (hamişte: İbnü's-Şât, *İdrâru's-Şurûk alâ Envâi'l-Furûk*).

F. VIII. ASIR (700-799 / 1300-1397)

* Farisî, Ömer b. Davud Zeynuddîn Ebû Cafer el-Acemî (700/1300 civarı),

عمر بن داود زين الدين أبو جعفر الفارسي العجمي

et-Temhîd fî Şerhi Muhtasari İbni'l-Hâcib fî'l-Usûl / التمهيد في شرح مختصر ابن الحاجب في الأصول

Yazması: Köprülü, r. 1470 (708 h).

* Bekkûrî, Muhammed b. İbrahim Şemsuddîn Ebû Abdullah el-Endelüsî el-Mâlikî (707/1307),

محمد بن إبراهيم شمس الدين أبو عبد الله البقوري الأندلسي المالكي

⁶⁰ Apaydın, "KARÂFÎ, ŞEHÂBEDDÎN", *DİA*, XXIV/399-400.

⁶¹ Apaydın, "KARÂFÎ, ŞEHÂBEDDÎN", *DİA*, XXIV/400

Muhtasarü Envâri'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk fî Kavâidi'l-Fıkhiyye li'l-Karâfi = Tehzîbu'l-Furûk / مختصر أنوار البروق في أنواع الفروق في القواعد / الفقهية للقرافي = تهذيب الفروق (في الفقه المالكي)

Yazması: S/Ayasofya, r. 1416; Topkapı/III.Ahmed, r. 1087, v. 166 (884 h).

* İbnu'l-Hâc el-Abderî, Muhammed b. Muhammed Ebu Abdillâh el-Fâsî el-Abderî el-Belensî el-Mağribî el-Kayravânî el-Mâlikî (737/1336),

محمد بن محمد أبو عبد الله الفاسي العبدري البلنسي المغربي القيرواني المالكي (ابن الحاج العبدري)

Medhalü's-Şer'i's-Şerif alâ Mezâhibi'l-Erbaa = el-Medhal ilâ Tenmiyeti'l-A'mâl bi Tahsîni'n-Niyyât / مدخل الشرع الشريف على المذاهب الأربعة / المدخل إلى تنمية الأعمال بتحسين النيات =

İbnü'l-Hâc'ın şöhretine vesile olan bu eseri, *el-Medhal ilâ Tenmiyeti'l-(Tetimme) A'mâl bi-Tahsîni'n-Niyyât ve't-Tenbih alâ Ba'zî'l-Bida' (Kesîrin mine'l-Bida'i'l-Muhdes) ve'l-'Avâidi'l-leti'n-tuhilet ve Beyâni Şenâatihâ ve Kubhihâ* adını taşımaktadır. Kısaca *Medhalü's-Şer'i's-Şerif* olarak da anılır. Moğol saldırıları ve Haçlı seferlerinin sebep olduğu siyasî çalkantılar yanında içtimâî ve iktisadî hayattaki çözümlerin fert ve toplum üzerindeki tahriplerinin gittikçe arttığı bir dönemde dinin temel esaslarına aykırı âdet ve geleneklere, ibadetler etrafında oluşan bidatlere dikkat çekilerek bu tür davranışların şiddetle eleştirildiği eserde Müslümanların dinleri hakkında doğru bilgi edinmeleri ve buna uygun şekilde yaşamalarının sağlanması amaçlanmıştır. Fikhî konuların ağırlıklı olduğu eser genel anlamda bir eğitim kitabı sayılabilir. Çeşitli bölümlerde ayrıca eğitim ve öğretimle ilgili konulara, hoca-talebe ilişkilerine yer verilmiş olması kitabın bu yönüne dikkatleri çekmiş ve eser çeşitli çalışmalara konu olmuştur.

Telif Tarihi: 7 Muharrem 732/10 Ekim 1331'de tamamlanmıştır⁶².

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 533, cüz 1, v. 258 (784 h), r. 533, cüz 2, v. 231 (784 h), r. 1219, cüz 2, v. 240 (825 h); Süleymaniye, r. 592; S/H.AlîP, r. 542, v. 319 (1126 h); BursaİH/H.Çelebi, r. 499, cüz 1-2, v. 154 (802 h).

Matbusu: I-III, İskenderiye 1291; Kahire 1293, 1320; I-IV, Kahire 1348/1929, 1380/1960, 1401/1981; *es-Sirâc li Kesfi Zulûmâti's-Şirk fî Medhali İbni'l-Hâc*, nşr. Abdülkerîm b. Salih el-Hamîd, Riyad 1411/1990 (eserdeki bidat ve şirkle ilgili bilgileri içermektedir).

⁶² Saffet Köse, "İBNÜ'L-HÂC el-ABDERÎ", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 52.

* İbn Abdusselam, Muhammed b. Abdusselam Ebû Abdullah el-Hevvârî el-Münestîrî et-Tûnisî el-Mâlikî (749/1348),

محمد بن عبد السلام أبو عبد الله الهواري المنستيري التونسي المالكي

Tenbîhu't-Tâlib li Fehmi Elfâzi Câmii'l-Ümmehât li'bni'l-Hâcib = Tenbîhü't-Tâlib li Fehmi Kelâmi'bni'l-Hâcib = Şerhu Câmii'l-Ümmehât / تنبيه الطالب لفهم ألفاظ الأمهات لابن الحاجب = تنبيه الطالب لفهم كلام ابن الحاجب = شرح جامع الأمهات (في فروع الفقه المالكية)

Mâlikî fakihlerinin ileri gelenlerinden İbnü'l-Hâcib'in *Câmiu'l-Ümmehât (el-Muhtasar)* adlı eserinin en önemli şerhlerinden olup Fas'ta Hizânetü'l-Karaviyyîn'de (r. 408, 409, 410) eksik bazı nüshaları bulunmak-tadır⁶³.

Yazması: S/Ayasofya, r. 1230-1237, cüz 1-8.

* Cündî, İbnu'l-Cündî, Sîdî Halil, eş-Şeyh Halil, eş-Şeyh Halil b. İshak Diyâuddîn Ebu'l-Mevedde Ebu's-Safâ el-Mısrî el-Mâlikî (776/1374 civarı),

الشيخ خليل بن إسحاق ضياء الدين أبو المودة وأبو الصفاء المصري المالكي (الجندي, ابن الجندي, سيدي خليل, الشيخ خليل)

Muhtasaru's-Şeyh Halîl / مختصر الشيخ خليل (في الفقه المالكي)

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1072, v. 147 (885 h); RagıpP, r. 146-189; AtifE, r. 1045.

Matbusu: Bulak 1293; Fas 1300, 1301, 1322; İstanbul 1878.

* İhnâî, İbrahim b. Muhammed Ebû Bekr Burhanuddîn el-Mâlikî (777/1375),

إبراهيم بن محمد أبو بكر برهان الدين الإخنائي المالكي

el-Hidâyetu ve'l-İ'lâm bi mâ Yeteratteb alâ Kabîhi'l-Kavl = Muhtasaru'l-Hukkâm / الهداية والإعلام بما يترتب على قبيح القول = مختصر الحكام

Yazması: Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 867, s. 188.

* Şâtıbî, İbrahim b. Musa Cemâluddîn Ebû İshâk el-Lahmî eş-Şâtıbî el-Gırnâfî el-Mâlikî (790/1388),

إبراهيم بن موسى جمال الدين أبو إسحاق اللخمي الشاطبي الغرناطي المالكي

⁶³ M. Kâmil Yaşaroğlu, "İBN ABDÜSSELÂM el-HEVVÂRÎ", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 287-288, 288.

el-Muvâfakât fî Usûli'l-Ahkâm = Unvânu't-Ta'rîf bi Esrâri't-Teklîf
 = *et-Ta'rîf bi Esrâri't-Teklîf* / عنوان التعريف بأسرار = الموافقات في أصول الأحكام
 التكليف = التعريف بأسرار التكليف

Usûl-i fikhın temel konularını makâsıd açısından inceleyen eserdir. Şâtıbî eserine önce *et-Ta'rîf bi Esrâri't-Teklîf* ismini vermiş ancak hürmet ettiği bir alimin rüyasında onu bir kitap telif etmiş olarak gördüğünü, elinde tuttuğu bu kitaba ne ad verdiğini sorunca kendisinden, İbnü'l-Kâsım⁶⁴ ile İmam Ebû Hanîfe'nin mezheplerini uzlaştırdığı için *Kitâbü'l-Muvâfakât* adını verdiği şeklinde bir cevap aldığını söylemesi üzerine eserinin adını değiştirmiştir. *el-Muvâfakât* klasik bir usul kitabını andırmaz. Önsözden sonra beş ana bölümden oluşan eserin ilk bölümü "*Mukaddimât*", ikinci bölüm "*Ahkâm*", bir cilt hacmindeki üçüncü bölüm "*Makâsıd*", dördüncü bölüm "*Edille*" ve beşinci bölüm ise "*İctihad*" başlığını taşır. İkinci bölümde teklîfi ve vaz'î hükümler incelenir, dördüncü bölümde şer'î hükümlerin delillerine toplu bakış yapılır. Bu arada "*Avârızu'l-Edille*" başlığı altında muhkem-müteşâbih, emir-nehiy, umum-husus gibi lafız ve yorum bahislerinin belli başlı kavramlarıyla nesih konusu ele alınır; daha sonra Kitap ve sünnet delilleri geniş biçimde işlenir. Bu bölümün başında ayrı ayrı inceleneceği belirtilen dört delilden icma ve kıyasa yer verilmez. İctihat, fetva, istiiftâ ve iktidâ kavramlarının etraflı şekilde ele alındığı beşinci bölüme eklenen tâli bölümde tearuz ve tercih ile cedele yer verilir. Eserin en belirgin özelliği, müellifin makâsıd (hikmet-i teşrî, hükümlerin vazediliş amaçları) konusuna öncekilerde görülmeyen genişlikte yer ayırmış olmasıdır. Üçüncü bölümün tamamı buna tahsis edildiği gibi diğer bölümlerde incelenen meselelere de daha çok bu açıdan bakılmıştır. Üçüncü bölüm Şâriin maksatları ve mükellefin maksatları şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Eserde isim vererek alıntı yapılması nadirdir. En çok atıfta bulunulan müellifler sırasıyla Gazzâlî (505/1111), Fahreddin er-Râzî (606/1209), İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (478/1085), Şehâbeddin el-Karâfî (684/1285), İzzeddin İbn Abdüsselâm (660/1262), Şafiî (204/819), Bâcî (374/1079), İbn Hazm (456/1063), Mâverdî (450/1058) ve İbn Rüşd'dür (520/1126). Hanbelî ve Hanefî kitaplarından nakilde bulunduğu rastlanmamıştır. Şâtıbî ile ilgilenen son dönem yazar ve araştırmacıları onun makâsıd alanında bir çığır açtığına hemfikirdirler. Sîbeveyh (180/796) nahivde, Halil b. Ahmed (175/791) aruzda nasıl çığır açmışlarsa Şâtıbî de makâsıd ilminde aynı şeyi yapmıştır. Bir anlamda Şafiî'nin usulün literal kanadında yaptıklarıyla Şâtıbî'nin onun diğer kanadı olan makâsıdda yaptıkları arasında bir benzerlik kurulabilir. Günümüzde Şâtıbî hakkında yapılan çok sayıda araştırma ve yayın ağırlıklı olarak *el-Muvâfakât*'a dayanmakta ve bu eser hakkında değerlendirmeler içermektedir⁶⁵.

⁶⁴ Burada "*İbnü'l-Kâsım*" olarak bahsedilen, İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden olan Ebû Abdullâh Abdurrahmân b. Kasım b. Hâlid el-Mısrî (191/806) olmalıdır.

⁶⁵ Eser hakkında daha ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz. Mehmet Erdoğan, "el-MUVÂFAKÂT", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, ss. 406-408.

Yazması: S/HaletEİ, r. 86.

Matbusu: I-IV, Ali eş-Şenûfî – Ahmed el-Vertânî – Sâlih Kâicî, Tunus 1302; nşr. Musa Cârullah, Kazan 1327; I-IV, nşr. Muhammed Hıdır Hüseyin – Muhammed Haseneyn Mahlûf, Kahire 1341/1922; *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şeria I-IV*, şrh. ve nşr. Abdullah Derrâzî (/ Dirâzî), el-Mektebetü't-Ticâretî'l-Kübrâ, Kahire ty.; Beyrut 1991; *el-Muvâfakât fi Usûli'l-Ahkâm I-IV* (1 c.'de 1-2. c., 1 c.'de 3-4. c.), thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetu Muhammed Ali Sabih ve Evladihî, Kahire 1969-1970; *el-Muvâfakât I-VI*, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, Dâru İbn Affan, Huber 1417/1997; I-IV, nşr. Hâlid Abdülfettâh Şibl, Beyrut 1999; I-IV, nşr. Muhammed Abdülkâdir el-Fâdilî, Beyrut 2000, 2002; Sayda – Beyrut 1425/2004. *el-Muvâfakât* bazı alimlerce manzum hale getirilmiş veya ihtisar edilmiştir. Mesela: Muhammed Mustafa Mâülayneyn, *el-Merâfik ale'l-Muvâfik*, Fas 1324; I-II, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, Demmâm 1425/2004; Muhammed Yahya el-Vülâtî eş-Şinkîfî, *Tavzîhu'l-Müşkilât fi'htisâri'l-Muvâfakât I-II*, nşr. Bâbâ Muhammed Abdullah, Riyad 1414/1993; Muhammed b. Hüseyin el-Cizânî, *Tehzîbü'l-Muvâfakât*, Demmâm 1421/2001⁶⁶..

Matbu Çevirisi: *el-Muvafakat: İslami İlimler Metodolojisi I-IV*, Türkçeye çevren: Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1990-1993 (İz Yayıncılık; 13. İslam Klasikleri Dizisi; 3. Orj. adı: *el-Muvafakat fi Usûli's-Şeria*).

* İbn Ferhûn, İbrahim b. Ali Burhânuddîn Ebu'l-Vefâ Ebu'l-İshâk el-Ya'merî el-Mağribî el-Medenî el-Mâlikî (799/1396),

إبراهيم بن علي برهان الدين أبو الوفاء وأبو إسحاق اليعمرى المغربي المدني المالكي

(İbn Ferhûn)

Durratü'l-Gavvâs fi Muhâdarati'l-Havâs / درة الغواص في محاضرة الخواص (في الغار الفقهية)

Fıkıhla ilgili bilmeceleri ihtiva eden ve Mâlikî fıkında bu türün ilk örneği kabul edilen eser, fıkıh konularına göre düzenlenmiş altmış yedi bapтан oluşmaktadır⁶⁷.

Telif Tarihi: 791/1388.

Yazması: Diyanet, r. 370, v. 69 (802 h).

Matbusu: nşr. Muhammed Ebu'l-Ecfân – Osman Bittîh, Kahire – Tunus, 1400/1980; Beyrut 1400/1980, 1406/1985.

⁶⁶ Erdoğan, "el-MUVÂFAKÂT", *DİA*, XXXI/406-408.

⁶⁷ Cengiz Kallek, "İBN FERHÛN, BURHÂNEDDİN", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 492-493, 493.

G. IX. ASIR (800-899 / 1397-1494)

* Demîrî, Behrâm b. Abdullah Tâcuddîn Ebu'l-Bekâ es-Sülemî el-Kâhirî el-Mâlikî (805/1402),

بهرام بن عبد الله تاج الدين أبو البقاء السلمي القاهري الدميري المالكي

الشرح الكبير على مختصر الخليل (في / *eş-Şerhu'l-Kebîr ala Muhtasari Halîl*)
(الفقه)

Telif Tarihi: 779/1377.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1/1140, v. 272 (905 h), r. 2/1140, v. 286 (905 h), r. 3/1140, v. 306 (906 h), r. 4/1140, v. 282 (907 h), r. 1/1139, v. 298 (882 h), r. 2/1139, v. 276 (882 h); AdanaİH, r. 837, v. 216 (969 h), r. 4836 (son cilt), v. 291 (1056 h).

* Vânûgî, Muhammed b. Ahmed Veliyuddîn el-Belevî ed-Dîbâcî et-Tûnisî el-Mâlikî (819/1416),

محمد بن أحمد ولي الدين البلوي الديباجي التونسي المالكي (الوانوغي)

مزيل الملام عن حكام الأنام (في الفقه / *Müzîlü'l-Melâm an Hükkâmi'l-Enâm*)
(المالكي)

Yazması: Beyazıt, r. 4/2813, v. 42-52⁶⁸.

* Bisâtî, Muhammed b. Ahmed Şemsuddîn Ebû Abdullah el-Kâhirî el-Misrî el-Mâlikî (842/1438),

محمد بن أحمد شمس الدين أبو عبد الله القاهري المصري المالكي (بساطي)

شفاء العليل في شرح مختصر / *Şifâu'l-Alîl fî Şerhi Muhtasari's-Şeyh Halîl*
الشيخ خليل

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1073, v. 293.

* İbn Nâsiruddîn, Muhammed b. Abdullah Şemsuddîn Ebû Abdullah el-Kaysî ed-Dîmaşkî el-Mâlikî (842/1438),

⁶⁸ Karabulut, *Müzîlü'l-Melâm an Hükkâmi'l-Enâm fî Ahkâmi'l-Vilâye ve'l-Kadâ* / مزيل الملام عن حكام الأنام في أحكام الولاية والقضاء (Karabulut, II/770. Yazması: Köprülü, r. 7/1587, v. 43-53; S/EsadE, r. 1/1899). Ancak bakabildiğimiz kaynaklarda İbn Haldun'un böyle bir eserinden söz edilmemektedir [Hayruddîn ez-Ziriklî (1976), *el-A'lâm Kâmusu Terâcim*, 7. bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1986, III/330; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabîyye*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut ty., V/189; Süleyman Uludağ, "İBN HALDÜN", *DİA*, XIX, ss. 538-543, 541-543]. Onun için aralarındaki isim benzerliğinden dolayı, bu eserin muhtemelen Vânûgî'nin *Müzîlü'l-Melâm an Hükkâmi'l-Enâm* adlı eseri olduğunu ve sehven İbn Haldun'a nispet edildiğini sanmaktayız. Durumun kesin olarak anlaşılabilmesi için yazmaların karşılaştırılması gerekmektedir.

محمد بن عبد الله شمس الدين أبو عبد الله القيسي دمشقي المالكي (ابن ناصر الدين)

er-Reddü'l-Vâfir alâ men Ze'ame bi Enne Men Semmâ İbn Teymiyye Şeyha'l-İslâm Kâfir / الردّ الوافر على من زعم بأن من سمى ابن تيمية شيخ الإسلام كافر

Telif Tarihi: 856/1452.

Yazması: Beyazıt, r. 2908, v. 88 (832 h); Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 1449, s. 52; S/ReisülküttapME, r. 2/540, v. 204-272.

Matbusu: Beyrut 1393, 1400.

* Râî, Muhammed b. Muhammed Şemsuddîn Ebû Abdullah el-Mağribî el-Endelüsî el-Gırnâfî el-Kâhirî el-Mâlikî (853/1449),

محمد بن محمد شمس الدين أبو عبد الله المغربي الأندلسي الغرناطي القاهري المالكي

(الراعي)

İntisârü'l-Fakîri's-Sâlik li Mezhebi'l-İmâmî'l-Kebîri'l-Mâlik / إنتصار الفقير السالك لمذهب الإمام الكبير المالكي

Yazması: A.ElmalılıççeH, r. 1/2729, v. 53.

* Kalasâdî, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasan el-Kuraşî el-Bustî el-Endelüsî el-Mâlikî (891/1486),

علي بن محمد نور الدين أبو الحسن القرشي البسطي الأندلسي المالكي (القلصادي)

Bügyetü'l-Mübtedî ve Günyetü'l-Müntehî / بغية المبتدي وغنية المنتهي (في الفرائض)

Yazması: AtıfE, r. 1717, v. 147-173.

Matbusu: Fas 1315.

* Halûf (/ Hallûf), Ahmed b. Muhammed Şihâbuddîn Ebu'l-Abbas el-Akhal el-Himyerî el-Fâsî el-Mağribî el-Tûnisî el-Mâlikî (899/1493),

أحمد بن محمد شهاب الدين أبو العباس الخلوف الأكلح الحميري الفاسي المغربي

التونسي المالكي

Umdetü'l-Fârid fî İlmi'l-Ferâid / عمدة الفارض في علم الفرائض

Yazması: S/Laleli, mecmua, r. 1/1321.

* Zerrûk (/ Zerrûkî) el-Fâsî, Ahmed b. Ahmed Şihâbuddîn Ebu'l-Abbâs el-Fâsî el-Bürlisî (/ el-Bürnisî) el-Mâlikî (899/1493),

أحمد بن أحمد شهاب الدين أبو العباس الفاسي البرلسي المالكي (زروق)

شرح رسالة ابن أبي زيد / *Şerhu Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî* /
القيرواني (في الفقه)

Yazması: S/Y.Cami, r. 1/744, v. 48.

H. X. ASIR (900-999 / 1494-1591)

* İbn Meymun, Ali b. Meymun Ebu'l-Hasan el-Hasanî el-Hâşimî
el-Kuraşî el-İdrisî el-Mağribî el-Fâsî el-Mâlikî (917/1511),

علي بن ميمون أبو الحسن الحسنى الهاشمى القرشى الإدريسي المغربى الفاسى المالكى

رسالة الإخوان / *Risâletü'l-İhvân min Ehli'l-Fıkh ve Hameleti'l-Kur'ân* /
من أهل الفقه وحملة القرآن

Telif Tarihi: 915/1509.

Yazması: BursaİH/H.Çelebi, r. 1/510, v. 55 (916 h); S/ReşitE,
r. 1/199, v. 121 (915 h).

* Menûfî, Ali b. Muhammed Nâsiruddîn Nûruddîn Ebu'l-Hasan
el-Kayravânî el-Mağribî el-Menûfî el-Mısırî el-Mâlikî (939/1532),

علي بن محمد ناصر الدين نور الدين أبو الحسن القيرواني المغربى المنوفى المصرى

المالكى

1. *Gâyetü'l-Emânî fî Halli'l-Elfâz ve'l-Meânî = Şerhu Risâleti İbn
Ebî Zeyd el-Kayravânî* / شرح رسالة ابن أبي زيد = غاية الأماني في حلّ الألفاظ والمعاني =
القيرواني (في الفقه المالكي)

İbn Ebû Zeyd'in eserinin büyük şerhidir⁶⁹.

Yazması: S/Y.Cami, mecmua, r. 744.

2. *Kifâyetü't-Tâlibi'r-Rabbânî fî Şerhi Risâleti İbn Ebî Zeyd
el-Kayravânî = Kifâyetü't-Tâlibi'r-Rabbânî alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd
el-Kayrevânî* / كفاية الطالب الرباني في شرح رسالة ابن أبي زيد القيرواني = كفاية الطالب
الرباني على رسالة ابن أبي زيد القيرواني (في الفقه المالكي)

Kendisine ait *Gayetü'l-Emânî* adlı büyük ve *Tahkîku'l-Mebânî* adlı
orta şerhten özetlenmiştir⁷⁰.

Telif Tarihi: 925/1519.

Yazması: Beyazıt/Umumi, r. 2440, v. 348 (974 h); A.ElmalılılçeH,
r. 5/3019, v. 128-143.

⁶⁹ Ahmet Özel, "MENÜFÎ", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, ss. 157-158, 157.

⁷⁰ Özel, "MENÜFÎ", *DİA*, XXIX/157.

Matbusu: I-II, Bulak 1288 (Ali b. Ahmed el-Adevî'nin hâşiyesiyle birlikte); Kahire 1300, 1305, 1307, 1309, 1310, 1325, 1328, 1330, 1344, 1357 (Ali b. Ahmed el-Adevî'nin hâşiyesiyle birlikte); *Kifâyetü't-Tâlibi'r-Rabbânî alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî I-III*, thk. Ahmed Hamdî İmâm, Matbaatü'l-Medenî, Kahire 1407/1987 (Birlikte: Ali b. Ahmed b. Mükerrermillâh es-Saîdî el-Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî ala Kifâyetü't-Tâlibi'r-Rahmânî*); *Kifâyetü't-Tâlibi'r-Rabbânî I-II*, Dârü'l-Fikr, Beyrut ty. (Ali b. Ahmed b. Mükerrermillâh es-Saîdî Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Kifâyetü't-Tâlibi'r-Rahmânî* ile birlikte).

3. *el-Mukaddimetü'l-İzziyye li'l-Cemâati'l-Ezheriyye (el-İzziyye) / المقدمة العزبية للجماعة الأزهرية (العزبية) (في الفقه المالكي)*

Mâlîki fikhına dairdir⁷¹.

Yazması: İzmir Milli, r. 2/1875, v. 37.

Matbusu: I-II, Kahire 1362, 1348. Eser üzerine yazılmış şerhler vardır ve bir kısmı matbudur: Abdülbâki ez-Zürkânî, *Mebârikü'l-Füyûzâtî'l-Kudsîyye (Şerhu'l-Mukaddimetü'l-İzziyye)*, Kahire 1281, 1299 (Hasan el-İdvî'nin *el-Feyzü'r-Rahmânî* adlı hâşiyesiyle birlikte); Bulak 1289, 1298, 1304 (Ali b. Ahmed el-Adevî'nin hâşiyesiyle); Kahire 1325 (Ali b. Ahmed el-Adevî'nin hâşiyesiyle birlikte); Abdülmecîd eş-Şernübî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye alâ Metnil-İzziyye*, Kahire 1304, Bulak 1314⁷².

* İbnu'n-Nâsihî, Muhammed b. Kemaluddîn el-Mâlîkî (941/1534),

محمد بن كمال الدين المالكي (ابن الناصحي)

el-Cevâhiru's-Semînât fi İlmi'l-Ferâid ve Kasmi't-Terekât / الجواهر الثمينات في علم الفرائض وقسم التركات

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 3146, v. 113-186 (912 h).

İ. XI. ASIR (1000-1099 / 1591-1688)

* Lekânî, İbrahim b. İbrahim Ebû İshak el-Mısrî el-Ezherî el-Mâlîkî (1041/1631),

إبراهيم بن إبراهيم أبو إسحاق اللقاني المصري الأزهرى المالكي

Nasîhatu'l-İhvân bi'ttinâbi'd-Duhân / نصيحة الإخوان باجتنب الدخان

Yazması: K.RaşitE, r. 1/1334, v. 48-62 (1111 h), S/Nuruosmaniye, mecmua, r. 2/2653.

⁷¹ Özel, "MENÜFÎ", *DİA*, XXIX/157.

⁷² Özel, "MENÜFÎ", *DİA*, XXIX/157.

* Makkarrî, el-Endelüsî, Ahmed b. Muhammed Ebu'l-Abbas el-Fâsî el-Endelüsî et-Tilimsânî el-Mâlikî (1041/1631),

أحمد بن محمد أبو العباس المقرئ الفاسي الأندلسي التلمساني المالكي

Hüsnü's-Senâ fî'l-Affvi ammen Cenâ / حسن الثناء في العفو عن جنى /
Suçlunun af dilemesiyle ilgili âyet, hadis ve hikmetli sözleri içeren bir eserdir⁷³.

Yazması: S/Ayasofya, r. 3844, v. 56 (1034 h).

Matbusu: Hindistan ve Mısır'da taş baskısı yapılmıştır⁷⁴.

* Echûrî, Ali b. Muhammed Nûruddîn Ebu'l-İrşâd el-Mısırî el-Mâlikî (1066/1655),

علي بن محمد نور الدين أبو الإرشاد المصري الأجهوري المالكي

Gâyetü'l-Beyân fî Hilli Şirbi mâ lâ Yegîbü'l-Akl mine'd-Duhân /
غاية البيان في حل شرب ما لا يغيب العقل من الدخان

Yazması: Beyazıt/Umumi, r. 1974, v. 6.

* Sefâkusî, Ahmed b. Abdulaziz eş-Şerefi el-Ezherî el-Mâlikî (1080/1669'den sonra),

أحمد بن عبد العزيز الشرفي السفاقي الأزهرى المالكي

Tezkiratü'l-İhvân fî'r-Red alâ men Kâle bi Hilliyyeti'd-Duhân /
تذكرة الإخوان في الرد على من قال بحلية الدخان

Telif Tarihi: 1080/1669.

Yazması: Beyazıt, r. 1973, v. 18.

* İbnu'l-Kâdî, Abdurrahman b. Ebu'l-Kasım el-Miknâsî el-Fâsî (1083/1672),

عبد الرحمن بن أبو القاسم المكناسي المالكي (ابن القاضي)

Beyânü'l-Hilâf ve't-Teşhîr ve'l-İstihsân ve mâ Agfelehü Mevridü'z-Zamân ve mâ Sükite anhu fî't-Tenzîl ve'l-Burhân /
بيان الخلاف والتشهير والإستحسان وما أغفله مورد الظمان وما سكت عنه في التنزيل والبرهان

Yazması: İÜ, r. 3/4928, v. 43-97.

⁷³ Muhammed el-Hâdî Ebü'l-Ecfân, "MAKKARÎ, MUHAMMED B. MUHAMMED", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, ss. 446-447, 446.

⁷⁴ Ebü'l-Ecfân, "MAKKARÎ, MUHAMMED B. MUHAMMED", *DİA*, XXVII/446.

* Mağribî, Musa b. Kasım el-Mâlikî (1098/1686'da sağ),

موسى بن قاسم المغربي المالكي

Şerhu's-Sirâciyye / (في الفرائض)

Yazması: S/Laleli, r. 1304.

J. XII. ASIR (1100-1199 / 1688-1785)

* Yûsî, el-Merrâkuşî (/ Merrâkeşî / Merâkeşî), Hasan b. Mesud Nûruddîn Ebû Ali (1102/1691),

حسن بن مسعود نور الدين أبو علي اليوسي المراكشي

Nefâisü'd-Dürrer fî Halli Elfâzi'l-Muhtasar / نفايس الدرر في حل الفاظ المختصر (في الفقه المالكي)

Yazması: K.RaşitE, r. 542, v. 123 (1112 h); S/Laleli, r. 2696.

* Garkâvî (/ Gurkavî), Ahmed b. Ahmed Ebu'l-Futûh el-Hulkî el-Feyyûmî el-Ezherî el-Mâlikî (1112/1700'den sonra),

أحمد بن أحمد أبو الفتوح الحلقي الغرقاوي الفيومي الأزهرى المالكي

el-Fethu'l-Mubîn alâ Şerhi Molla Miskîn / الفتح المبين على شرح ملا مسكين (في الفقه)

Yazması: AtıfE, r. 798-799.

K. XIII. ASIR (1200-1299 / 1785-1882)

* Kûsî, Ali b. Abdulhak Ebu'l- el-Hicâzî el-Mısrî el-Ezherî el-Mâlikî (1294/1877),

علي بن عبد الحق أبو الحسن القوصي الحجازي المصري الأزهرى المالكي

Teşnîfu'l-İsmâ' bi Tarîfi'l-İcmâ' / تشنيف الإسماع بتعريف الإجماع (في الأصول)

Yazması: S/H.BeşirA, mecmua, r. 2/659.

L. XIV. ASIR (1300-1399 / 1882-1979)

* Dırâz, Abdullah b. Muhammed b. Huseyin Dırâz (1351/1932),

هو عبد الله بن محمد بن حسين دراز

شرح الموافقات للشاطبي (في أصول الفقه) / *Şerhu'l-Muvâfakât li's-Şâtıbtî*

Yazması: S/HaletEİ, r. 86.

Matbusu: Kahire ty..

SONUÇ

Anadolu'da Mâlikî mezhebine tabi olanlar fazla olmamasına rağmen, bu mezhep müntesiplerinin bulunduğu Libya, Tunus ve Cezayir gibi yerlerin yıllarca Osmanlı idaresinde kalmasının yanı sıra Osmanlı'nın ilme gösterdikleri ihtimamın doğal neticesi olarak Mâlikî mezhebiyle ilgili yazmalar Anadolu'daki, özellikle de Osmanlı devletinin başşehri olan İstanbul'daki kütüphanelerde bulunmaktadır. Ancak henüz ülkemiz kütüphanelerindeki yazmaların bilimsel ve modern yöntemlerle tam bir katalog ve tasnifi yapılmadığı için, özelde Mâlikî mezhebiyle, genelde ise fıkıhla ilgili yazmalar hakkında tam bir bilgiye sahip değiliz. Ayrıca mevcut katalog ve kütüphane kayıtlarında da eksikler ve hatalar bulunmaktadır. Nitekim biz gerek bu çalışmamızda, gerekse yazmalarla ilgili diğer çalışmalarımızda tespit edebildiğimiz yanlışları belirttik.

Bu makalede tespiti yapılan 62 yazmadan 25 tanesinin sonradan basılmış, 37 tanesinin ise sadece yazma olarak bulunuyor olması, fıkıhla ilgili yazma eserlerin önemli bir kısmının araştırmacıların ilgisine muhtaç olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Esasen bu araştırmanın öncelikli hedeflerinden birisini de bu noktaya dikkat çekmek oluşturmaktadır. Bunların incelenerek eleştirel basımlarının yapılması, özelde Mâlikî fıkıhıyla, genelde ise fıkıhla ilgili mevcut birikim ve mirasın daha sağlıklı öğrenilip değerlendirilmesine imkan sağlayacaktır.

KISALTMALAR

A. KÜTÜPHANE ADLARI⁷⁵

A.ElmalıİlçeH: Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi

AdanaİH: Adana İl Halk Kütüphanesi

AtıfE: Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi

Beyazıt: Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Beyazıt/M.K.MustafaP: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Beyazıt/Umumi:

Beyazıt/VeliyyüddinE: Veliyyüddin Efendi

BursaİH/H.Çelebi: Bursa İl Halk Kütüphanesi/Hüseyin Çelebi

Diyanet: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi

DTCF/İ.Saib: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Kütüphanesi/İsmail Saib

H.SelimA/SelimA: Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi/Hacı Selim Ağa

İzmirMilli: İzmir Milli Kütüphanesi

K.MevlanaM: Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi

K.RaşitE: Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi

K.VahitP: Kutahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi

KB.İ.Koyunoğlu: Konya Belediyesi İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi Kütüphanesi

KıbrısS.II.Mahmud: Kıbrıs Sultan II. Mahmud Kütüphanesi

Köprülü: Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi

Millet/FezullahE: Millet Yazma Eser Kütüphanesi/Fezullah Efendi

RagıpP: Koca Ragıp Paşa Yazma Eser Kütüphanesi

Süleymaniye/S: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi

⁷⁵ Bu başlık altında, makalede geçen yazmaların bulunduğu kütüphane ve onlara ait koleksiyonların tam listesini de belirtmek amacıyla, kısaltma kullanılmayanlar da verilmiştir.

S/Ayasofya:

S/B.VehbiE: Bağdatlı Vehbi Efendi

S/Ç.AliP: Çorlulu Ali Paşa

S/D.İbrahimP: Damat İbrahim Paşa

S/EsadE: Esad Efendi

S/Fatih:

S/H.AliP: Hekimoğlu Ali Paşa

S/H.BeşirA: Hacı Beşir Ağa

S/H.HüsnüP: Hasan Hüsnü Paşa

S/HaletEİ: Halet Efendi İlavesi

S/Hamidiye:

S/Laleli:

S/MuradM: Murad Molla (Damadzade, Muhammed/Mehmed Murad)

S/Nuruosmaniye:

S/ReisülküttapME: Reisülküttap (Mustafa Efendi)

S/ReşitE: Reşit Efendi

S/Ş.AliP: Şehit Ali Paşa

S/Y.Cami: Yeni Cami

Topkapı: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Topkapı/III.Ahmed:

Topkapı/III.Ahmed, Medine:

B. DİĞER

AÜSBE: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

B./b. : İbn, bin

Bkz./bkz.: Bakınız

bs.: Baskı

c.: Cilt

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

EÜSBE: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

h: Hicri

H.z.: Hazreti

İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

İÜSBE: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

MÜSBE: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nşr./nşr.: Neşreden

Orj.: Orijinal

r.: Rakam, Demirbaş kayıt numarası

s.: Sayfa

ss.: Sayfa sırası

şrh.: Şerh eden

Thk./ thk.: Tahkik eden

ty.: (Baskı) tarihi yok

v.: Varak

yy.: (Baskı) yeri Yok

Not: Kitap adlarının kısaltmaları kaynakçada, eserin künyesinin sonunda parantez içinde belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDUSSELAM, Ahmed, "Mukaddime" (*el-Müdevvenetu'l-Kubrâ* tahkikine yazdığı), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, I, ss. 101-109.
- ALİ, Mahmood Hüseyin, *Ebu Hanîfe'nin (İmam-ı Azam'ın) İslam Hukuku ile İlgili Temel Görüşleri*, Doktora Tezi, İÜSBE, Danışman: Niyazi Öktem, İstanbul 1988.
- APAYDIN, H. Yunus, "İBN EBÛ ZEYD", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 451-453.
-, H. Yunus, "KARÂFÎ, ŞEHÂBEDDÎN", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, ss. 394-400.
- BARDAKOĞLU, Ali, "EBÛ HANİFE (Literatür)", *DİA*, İstanbul 1994, X, ss. 143-144.
-, Ali, "İBN RÜŞD", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 254-257.
- CÂSİM, Leys Suûd, "İBN ABDÛLBER en-NEMERÎ", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 269-272.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali Hakan, "el-MÜDEVVENETÜ'L-KÜBRÂ", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, ss. 470-473.
-, Ali Hakan, *Irak Mâlikî Ekolü (III-V./IX-X. YY.)*, Doktora Tezi, MÜSBE, Danışman: Prof.Dr. Mehmet Erdoğan, İstanbul 2004.
- DESÛKÎ, Muhammed, *el-İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî ve Eserühü fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru's-Sekâfe, 1. bs., Katar 1407/1987.
- EBÛ'L-ÛÇFÂN, Muhammed el-Hâdî, "İBN ŞÂS", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 369.
-, Muhammed el-Hâdî, "MAKKARÎ, MUHAMMED B. MUHAMMED", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, ss. 446-447.
- ERDOĞAN, Mehmet, "el-MUVÂFAKÂT", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, ss. 406-408.
- GÖKALP, Murat, *Kadı İyâz ve Şifa Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, Doktora Tezi, AÜSBE, Danışman: Prof.Dr. Kâmil Çakın, Ankara 2005 (*Kadı İyâz*).
- GÜNAY, H. Mehmet, "İBNÛ'L-MÂCİŞÛN", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 122-123.
- <http://kutuphane.isam.org.tr/2001arama.htm>
- http://www.milletkutup.gov.tr/frame/fiziki_yapil.htm
- <http://www.simainsaat.com.tr/haberdetay.asp?ID=1>
- <http://www.yazmalar.gov.tr/>
- KALLEK, Cengiz, "ESED B. FURÂT", *DİA*, İstanbul 1995, XI, ss. 366-367.
-, Cengiz, "EŞHEB EL-KAYSÎ", *DİA*, İstanbul 1995, XI, ss. 462.
-, Cengiz, "İBN FERHÛN, BURHÂNEDDÎN", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 492-493.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "KÂDÎ İYÂZ", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, ss. 116-118.

- KARABULUT - KARABULUT, Ali Rıza - Ahmet Turan, *Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmi fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbûât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi* I-VI (6. cilt indekstir), Mektebe Yayınları, Kayseri ty. (Mektebe yayınları; 12. İlmi eserler serisi; 3).
- KARABULUT, Ali Rıza, *el-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi* I-III, Kayseri 2005 (*Karabulut*).
- KARLIĞA, H. Bekir, "İBN RÜŞD", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 257-288.
- KAYA, Eyyüp Said, "MÂZERÎ", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, ss. 193-195.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabîyye*, Mektebetü'l-Müsenâ, Beyrut ty..
- KEVSERÎ, Muhammed Zâhid b. el-Hasan (1952), *Bulûgu'l-Emânî fî Sireti'l-Îmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, yy. 1355.
- KILIÇ, Hulûsi, "İBNÜ'L-HÂCİB", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 55-58.
- KÖKSAL, İsmail, *Fıkıh Usûlü (İslam Hukuku Metodolojisi)*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008.
- KÖSE, Saffet, "İBN ABDÜLHAKEM, ABDULLAH", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 276-277.
-, Saffet, "İBN EBÛ ZEMENİN", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 449.
-, Saffet, "İBN VEHB", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 441-442.
-, Saffet, "İBNÜ'L-HÂC el-ABDERÎ", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 52.
- KURT, Ali Vasfî, *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabî*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- ÖZEL, Ahmet, "KİNÂNÎ, Yahyâ b. Ömer", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, ss. 33-34.
-, Ahmet, "MÂLİK b. ENES", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, ss. 506-513.
-, Ahmet, "MENÜFÎ", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, ss. 157-158.
- ÖZEN, Şükrü, "İBNÜ'L-KÂSİM", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 103-104.
- TAŞ, Aydın, *Muhammed b. Hasan eş-Şeybani'nin Hukuk Anlayışı (Usul Anlayışı)*, Doktora Tezi, EÜSBE, Danışman: Prof.Dr. H. Yunus Apaydın, Kayseri 2003 (*Şeybani*).
- ULUDAĞ, Süleyman, "İBN HALDÛN", *DİA*, XIX, ss. 538-543.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, "EBÛ HANİFE (Hayatı ve Şahsiyeti, Eserleri, Fıkıh İlimindeki Yeri)", *DİA*, İstanbul 1994, X, ss. 131-138.
- ÜNAL, Halit, "el-ASL", *DİA*, TDV, İstanbul 1991, III, ss. 494-495.
- YAŞAROĞLU, M. Kâmil, "İBN ABDÜSSELÂM el-HEVVÂRÎ", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 287-288.
- ZİRİKLÎ, Hayruddîn (1976), *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, 7. bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1986.